

A MAGÁNELZÁRÁS MONITOROZÁSA A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZETEKBEN

Kézikönyv a Nemzeti Megelőző Mechanizmusoknak

A jelen tanulmány az Európai Unió
pénzügyi támogatásával készült.

Ez a kézikönyv az Európai Unió pénzügyi támogatásával készült. A kiadvány tartalmáért kizárólag a Ludwig Boltzmann Institute of Fundamental and Human Rights és projektpartnerei felelnek, az semmilyen módon nem tekinthető az Európai Unió álláspontjának.

A magánelzárás monitorozása a büntetés-végrehajtási intézetekben – Kézikönyv a Nemzeti Megelőző Mechanizmusoknak

Szerzők

Ezt a kézikönyvet Federica Brioschi és Claudio Paterniti Martello, az Associazione Antigone munkatársai írták.

A kézikönyv „Az uniós együttműködés elősegítése a fogvatartási körülmények kapcsán – a Nemzeti Megelőző Mechanizmusok szerepe” című projekt keretében készült, amelyet a Ludwig Boltzmann Institute of Fundamental and Human Rights valósított meg az Associazione Antigone (Olaszország), a Bolgár Helsinki Bizottság (Bulgária) és a Magyar Helsinki Bizottság (Magyarország) közreműködésével.

Köszönetnyilvánítás

A projekt csapata szeretne köszönetet mondani az NMM-ek képviselőinek és mindazoknak, akik részt vettek a projekt keretében tartott konzultációkban. Nagyra becsüljük elkötelezettségüket és odaadásukat.

A legőszintébb hálával tartozunk a külső tanácsadó testület tagjainak, Dirk van Zyl Smitnek, Wolfgang Gratz-nak, Nora Sveaass-nak és az Association for the Prevention of Torture (APT) szervezetnek.

Külön köszönet Sharon Shalevnek, Pétur Haukssonnak, Mauro Palma-nak, akik a kézikönyv első tervezetét lektorálták és nagyon hasznos tanácsokat adtak.

Munkájuk, hozzájárulásuk és visszajelzésük nagyban növelte a kiadvány értékét.

Róma, 2021. március

Tartalom

ÖSSZEFOGLALÓ	5
RÖVIDÍTÉSEK	8
1. BEVEZETÉS	10
2. A TÉMA HÁTTERE	13
2.1 MAGÁNELZÁRÁS: MEGHATÁROZÁS ÉS CÉLOK	13
2.1.1 <i>A magánelzárás mint fegyelmi büntetés, és az intézkedés megszokottá válása</i>	13
2.1.2 <i>Bíróság által kiszabott magánelzárás</i>	14
2.1.3 <i>A magánelzárás mint adminisztratív eszköz</i>	14
2.1.4 <i>Védelmi célú magánelzárás</i>	15
2.1.5 <i>Önkéntes magánelzárás</i>	15
2.2 A LEGKRITIKUSABB PROBLÉMÁK	15
2.2.1 <i>Időtartam</i>	16
2.2.2 <i>Fizikai körülmények</i>	17
2.2.3 <i>A mentális egészségre gyakorolt hatások</i>	17
2.2.4 <i>Az érdemi társas érintkezés</i>	19
2.2.5 <i>Az eljárási garanciák hatékonysága</i>	19
2.2.6 <i>Az egészségügyi személyzet szerepe</i>	20
2.3 A MAGÁNELZÁRÁS MINT KULTURÁLIS PROBLÉMA	21
2.3.1 <i>A büntetés-végrehajtási intézet személyzete tagjainak eltérő felfogása a jogi keretektől</i>	21
2.3.2 <i>A magánelzárás és a büntetés-végrehajtás szervezete</i>	22
3. NEMZETKÖZI STANDARDOK	23
3.1 A MAGÁNELZÁRÁS MEGHATÁROZÁSA	23
3.2 MİKOR SZÁMÍT A MAGÁNELZÁRÁS EMBERTELEN ÉS MEGALÁZÓ BÁNÁSMÓDNAK VAGY KÍNZÁSNAK?	24
3.3 A MAGÁNELZÁRÁS IDŐTARTAMA	26
3.4 FIZIKAI KÖRÜLMÉNYEK ÉS A REZSIM	28
3.5 AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZEMÉLYZET SZEREPE	30
3.6 ÉRDEMI EMBERI ÉRINTKEZÉS	31

3.7	SÉRÜLÉKENYSÉG HELYZETÉBEN LÉVŐ FOGVATARTOTTAK ÉS FOGVATARTOTT-CSOPORTOK	31
4.	AZ NMM-EK SZEREPE – A MAGÁNELZÁRÁS PREVENTÍV MONITOROZÁSA	37
4.1	AZ NMM, MINT A VÁLTOZÁS KATALIZÁTORA	37
4.1.1	<i>A SARS-CoV-2 (Covid-19) által támasztott kihívások a büntetés-végrehajtási intézetek monitorozásában</i>	39
4.2	FELKÉSZÜLÉS A LÁTOGATÁSRA	40
4.3	A LÁTOGATÁS	42
4.3.1	<i>Azonnali látogatás az elkülönítő részlegekben</i>	42
4.3.2	<i>A büntetés-végrehajtási intézetek nyilvántartásai</i>	42
4.3.3	<i>Az interjúk</i>	44
4.3.4	<i>A magánelzárás elkülönítettekre gyakorolt hatásainak monitorozása</i>	46
4.3.5	<i>Az eljárási garanciák hatékonysága</i>	47
4.3.6	<i>Fizikai körülmények</i>	48
4.3.7	<i>Az egészségügyi személyzet szerepe</i>	49
4.3.8	<i>Érdemi társas érintkezés és kapcsolat a külvilággal</i>	50
4.3.9	<i>A biztonsági kamerarendszer (CCTV)</i>	52
4.4	UTÁNKÖVETÉS	52

Összefoglaló

A magánelzárás tágabb értelemben úgy határozható meg, hogy egy fogvatartottat elkülönítenek a büntetés-végrehajtási intézet többi fogvatartottjától. A fogvatartott a nap legnagyobb részében egyedül tartózkodik egy zárkában. A legtöbb nemzetközi standard szerint minimum 22 órás ilyen jellegű fogva tartás minősül magánelzárásnak. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy erre a gyakorlatra nem létezik külön definíció, és az emberi jogokkal foglalkozó szervezetek különbözőképpen határozzák meg a magánelzárás fogalmát.

A kézikönyv célja, hogy megerősítse az Európai Unió (EU) Nemzeti Megelőző Mechanizmusainak (NMM-ek) kapacitását a magánelzárás monitorozására. Ennek megfelelően a kézikönyv négy fejezetre oszlik.

Az első fejezet felsorolja és röviden elemzi az EU büntetés-végrehajtási rendszereiben alkalmazott magánelzárás különböző típusait, és bemutat néhány, a magánelzárással kapcsolatos kiemelkedő jelentőségű problémát, úgymint annak túlzott alkalmazása, az egyes intézkedések túlzott időtartama, illetve a magánelzárás negatív hatásait csökkentő, érdemi társas érintkezés hiánya.

A második fejezet a magánelzárást szabályozó nemzetközi standardokat gyűjti össze, úgymint a Nelson Mandela szabályok (Az ENSZ fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó standard minimumszabályai), az Európai Börtön szabályok, illetve a nemzetközi emberi jogi szervezetek által kibocsátott egyéb dokumentumok.

A harmadik fejezet gyakorlati útmutatót nyújt az elkülönítés monitorozásához. Ez olyan jó gyakorlatokon alapul, amelyeket Nemzeti Megelőző Mechanizmusokkal és szakértőkkel történő interjúk, illetve megbeszélések alapján dolgoztak ki, különös tekintettel a büntetés-végrehajtási intézetekben történt látogatásokra. A fejezet a különböző munkafázisokra (felkészülés a látogatásra, a látogatás lefolytatása, utánkövetés) tér ki, illetve a többi fejezethez hasonlóan tematikus alfejezetekre oszlik (a büntetés-végrehajtási intézet nyilvántartásai, az orvosok szerepe, interjúk, alapvető körülmények, stb.).

A magánelzárás sajátos monitorozásához a látogatást megelőzően a lehető legszélesebb körű információgyűjtésre van szükség. A kézikönyv bemutatja, hogyan történik az információgyűjtés bizonyos Nemzeti Megelőző Mechanizmusoknál, illetve a látogatás különböző helyzeteire és aspektusaira is kitér. Az elkülönítéssel kapcsolatos kritikus problémák megállapításának első lépéseként meg kell vizsgálni a büntetés-végrehajtási intézet nyilvántartásait a részlegekről, a kritikus eseményekről és a fegyelmi intézkedésekről, az egészségügyi nyilvántartásokat (kollektív vagy egyéni egészségügyi nyilvántartások) és a fogvatartott egyéni aktáját. A nyilvántartások vizsgálatából kiderülhet az elkülönítő intézkedések átlagos hossza, illetve, hogy a fogvatartottak elkülönítését enyhíti-e valamilyen érdemi társas érintkezés, ez milyen típusú, és kivel történt. A büntetés-végrehajtási intézet nyilvántartásai szintén utalhatnak esetleges rossz bánásmódra vagy erőszakra, illetve egyéb tényezőkre, amelyeket a kézikönyv más fejezetekben tárgyal.

A magánelzárás monitorozása nem történhet meg a fogvatartottakkal készült interjúk nélkül. Ezek az interjúk kritikus fontosságú információval szolgálnak az orvosi vizsgálatok lefolyásáról, az alapvető feltételekről, a fogvatartottakat körülvevő rendszerről, arról, hogy tudják-e, mennyi ideig fog tartani a magánelzárás, milyen kapcsolatuk van a büntetés-végrehajtási intézet személyzetével (és hogyan bánik velük a személyzet), családjukkal és/vagy ügyvédjükkel, hogy ismerik-e a panasztételi eljárást és annak működését, volt-e lehetőségük védekezni a fegyelmi meghallgatáson, elszenvedtek-e bármilyen abúzust vagy rossz bánásmódot, illetve tudnak-e arról, hogy más fogvatartottak elszenvedtek-e ilyet, arról, hogyan érzik magukat, és úgy gondolják-e, hogy a magánelzárás hatással van mentális és testi egészségükre.

Az izoláció rendkívül rombolóan hat arra, akin alkalmazzák. Noha az a kívánatos, hogy mindig legyen egészségügyi szakember az NMM küldöttségben, bárki felismerhet legalább bizonyos jeleket, amelyek azt mutatják, hogy romlott a fogvatartott testi és mentális egészsége. Ezek az adott személytől függően különböző mértékben és különböző időpontokban figyelhetőek meg. A kézikönyv ezek közül is összefoglal néhányat.

Az egyik figyelemmel kísérendő tényező az, hogy van-e tényleges lehetőség arra, hogy a magánelzárás alanya részt vegyen az elkülönítő intézkedéssel kapcsolatos eljárásban. Az NMM-eknek meg kell bizonyosodniuk arról, hogy a magánelzárásban fogva tartott személyt tájékoztatták-e a döntésről, az

írásbeli fellebbezés lehetőségéről, illetve, hogy ténylegesen fellebbezett-e. A kézikönyv ismerteti olyan lehetséges eljárásbeli akadályokat is, amelyek megakadályozhatják a fogvatartottat jogainak gyakorlásában, és amelyeket az NMM-ek monitorozni tudnak.

A rossz fizikai körülmények szintén gyakran okoznak problémát az elkülönítés során. Ezeket szigorúan kell vizsgálni. Az NMM-ek által leggyakrabban monitorozott tényezők, amelyeket másoknak is érdemes megjegyezniük későbbi célok érdekében, a következők: a szabad levegőn tartózkodás gyakorisága és időtartama (ez legalább napi egy óra kell, hogy legyen), kültéri részleg megléte, asztal, szék, ágy, fürdőszoba és megfelelő világítás, illetve levegő a zárkában, a zárka mérete, annak lehetősége, hogy a személyzet egy tagját hívni tudják a zárkán belülről, hozzáférés könyvekhez és újságokhoz, illetve hozzáférés ugyanolyan ételhez, higiéniai és zárkakörülményekhez, mint a többi fogvatartott.

Végül, a magánelzárás fogvatartottakra gyakorolt különösen súlyos hatásai miatt kritikus fontosságú, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben működő egészségügyi hatóságok hatékony megfigyelés alatt tartsák az izolált személyeket. Ezen a területen az NMM-eknek első lépésben a következőket kell monitorozniuk: Volt-e látogatás a magánelzárás intézkedés végrehajtása előtt? Van-e napi orvosi látogatás? A látogatás a zárkában történik-e? Vannak-e biztonsági zárkák? Az orvosok előírják-e a biztonsági zárkában történő elkülönítést annak érdekében, hogy a fogvatartott ne tegyen kárt magában, illetve ne követhessen el öngyilkosságot? Elég hosszúak voltak-e a látogatások?

Végezetül a kézikönyv számításba veszi az ajánlásokat, az utánkövetést és azokat az NMM-ek által végrehajtható intézkedéseket, amelyek változást idézhetnek elő.

Rövidítések

Bangkoki szabályok: A börtönbüntetésüket töltő nőkkel való bánásmódról és a női elkövetőkkel szembeni, szabadságelvonással nem járó intézkedésekről szóló ENSZ-szabályok

CAT: A Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény

ET: Európa Tanács

CPT: A Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság

EJEE: Emberi Jogok Európai Egyezménye

ECPT: Európai egyezmény a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről

EJEB: Emberi Jogok Európai Bírósága

EBSZ: Európai Börtönszabályok

EJB: Emberi Jogi Bizottság

ICCPR: Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

LMBTQI: leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer és interszexuális

Nelson Mandela szabályok: Az ENSZ fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó standard minimumszabályai

NMM: Nemzeti Megelőző Mechanizmus

OHCHR: Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztos Hivatala

OPCAT: A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve

SRT: Az ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmóddal vagy büntetéssel foglalkozó különleges jelentéstevője

SPT: Az ENSZ Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzési Albizottsága

ENSZ: Egyesült Nemzetek Szervezete

UNODC: Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala

WHO: Egészségügyi Világszervezet

1. Bevezetés

Ez a magánelzárás monitorozásáról szóló kézikönyv az „Improving judicial cooperation across the EU through harmonised detention standards - the role of National Preventive Mechanisms” (Az uniós együttműködés elősegítése a fogva tartási körülmények kapcsán – a Nemzeti Megelőző Mechanizmusok szerepe) című, a Ludwig Boltzmann Institute of Fundamental and Human Rights (Ausztria), a Magyar Helsinki Bizottság (Magyarország), a Bolgár Helsinki Bizottság (Bulgária) és az Associazione Antigone (Olaszország) által végrehajtott projektjének keretében íródott.

A projekt során négy kézikönyv született, amelyek négy témát fednek le: magánelzárás, erőszak a büntetés-végrehajtási intézetekben, bizonyos kiszolgáltatott helyzetben lévő csoportokkal szembeni bánásmód és a panasz eljárás. A fogvatartási körülményeknek ezeket a különösen súlyos kihívásait korábbi projektek eredményei, illetve közvetlenül az uniós NMM-ekkel történő konzultáció alapján gyűjtöttük össze. A kézikönyvek hasznosak lehetnek az NMM-ek számára, hiszen összefoglalják a releváns nemzetközi standardokat és útmutatásokat nyújtanak az egyes témák monitorozásához.

A magánelzárás tágabb értelemben úgy határozható meg, hogy egy fogvatartottat elkülönítenek a büntetés-végrehajtási intézet többi fogvatartottjától. A fogvatartott a nap legnagyobb részében egyedül tartózkodik egy zárában. A legtöbb nemzetközi standard szerint minimum 22 óras ilyen jellegű fogvatartás minősül magánelzárásnak. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy erre a gyakorlatra nem létezik külön definíció, és az emberi jogokkal foglalkozó szervek különbözőképpen határozzák meg a magánelzárás fogalmát.

A nemzetközi emberi jogi szervezetek – különösen azok, amelyek a kínzás ellen harcolnak – legfontosabb feladataik között tartják számon a magánelzárás kérdését. Ennek oka, hogy a magánelzárás súlyos hatást gyakorolhat az elkülönített fogvatartottak testi és mentális egészségére. A magánelzárás több intézetfajtában is előfordul, úgymint a pszichiátriai intézetekben, a migránsokat fogva tartó helyeken, és természetesen a büntetés-végrehajtási intézetekben. Ebben a kézikönyven a büntetés-végrehajtási rendszerben alkalmazott magánelzárással foglalkozunk, és az „elkülönítést” a „magánelzárás” szinonimájaként használjuk.

Az utóbbi években sok igazságszolgáltatási rendszerben nőtt az elkülönítés alkalmazása a

büntetés-végrehajtási intézetekben. Ugyanakkor egyre több tanulmány mutat rá ennek a testi és lelki egészségre gyakorolt káros hatásaira. Mindez szükségessé tette, hogy az európai NMM-ek új intézkedéseket hajtsanak végre ezen a területen. A kézikönyv célja, hogy megerősítse az európai Nemzeti Megelőző Mechanizmusok kapacitását a magánelzárás monitorozására nézve, és mélyebb ismereteket nyújtson a jelenség számos aspektusáról. Emellett a kézikönyv összefoglalja az elkülönítésre vonatkozó nemzetközi szabályzásokat és standardokat, végül pedig gyakorlati útmutatóként kíván szolgálni az elkülönítés monitorozásához. Mindehhez a különböző európai NMM-ekkel végzett interjúk és a részvételükkel megtartott műhelybeszélgetések szolgáltatták a tartalmat.¹

Az első fejezet felsorolja és röviden elemzi az EU büntetés-végrehajtási intézeteiben alkalmazott különböző típusú magánelzárási intézkedéseket: fegyelmi magánelzárás, megelőző célú elkülönítés (például a veszélyesnek ítélt fogvatartottak esetében) és védelmi célú magánelzárás (például a sérülékenység különböző helyzeteiben lévő fogvatartottak esetében). Szintén ez a fejezet foglalkozik a magánelzárás néhány kritikus fontosságú problémájával: annak túlzott alkalmazásával, az egyes intézkedések túlzott időtartamával, az egészségügyi személyzet szerepével, az eljárási garanciák kritikus pontjaival, az érdemi társas érintkezéssel, amely mérsékelheti a magánelzárás negatív hatásait, a magánelzárásra használt zárkák és részlegek gyakori állagromlásával, és a magánelzárás alkalmazásának automatikussá válásával azoknak a fogvatartottaknak a kezelésére, akik súlyos kárt okoztak vagy valószínűsíthetően fognak okozni másokban, vagy akik komoly kockázatot jelentenek mások épségére vagy a büntetés-végrehajtási intézet biztonságára nézve.

A második fejezet a magánelzárást szabályozó nemzetközi standardokat gyűjti össze, úgymint a Nelson Mandela szabályok, az Európai Börtön szabályok (EBSZ), illetve nemzetközi emberi jogi szervezetek által kibocsátott egyéb dokumentumok. A standardok témák szerint vannak felosztva, így az NMM-ek monitorozhatják az elkülönítést saját országukban, és kidolgozhatják saját normáikat, hozzáigazítva őket ahhoz a nemzeti környezethez, amelyben működnek. Ezek a „puha” jogi eszközök nem kötelező érvényűek a kormányhivatalok számára, inkább egy irányt jelölnek ki, illetve célként funkcionálnak abban a változási folyamatban, amelyben az NMM-ek fontos szereplőkké válhatnak.

¹A projekthez az olasz, francia, dán és német NMM-ekkel készültek interjúk.

A harmadik fejezet gyakorlati útmutatót nyújt az elkülönítés monitorozásához. Ez olyan jó gyakorlatokon alapul, amelyek Nemzeti Megelőző Mechanizmusokkal és szakértőkkel folytatott interjúk során kerültek napvilágra, különös tekintettel a büntetés-végrehajtási intézetekben történt látogatásokra. A fejezet a különböző munkafázisokra (felkészülés a látogatásra, a látogatás lefolytatása, utánkövetés) tér ki, illetve a többi fejezethez hasonlóan tematikus egységekre oszlik (a büntetés-végrehajtási intézet nyilvántartásai, az orvosok szerepe, interjúk, alapvető körülmények, stb.).

2. A téma háttere

2.1 Magánelzárás: meghatározás és célok

A magánelzárás tágabb értelemben úgy határozható meg, hogy egy fogvatartottat elkülönítenek a büntetés-végrehajtási intézet többi fogvatartottjától. A fogvatartott a nap legnagyobb részében egyedül tartózkodik egy zárkában. A legtöbb nemzetközi standard szerint minimum 22 órás ilyen jellegű fogvatartás minősül magánelzárásnak. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy erre a gyakorlatra nem létezik külön definíció. A kézikönyv 3.3 fejezete kiemeli az átdolgozott Európai Börtön szabályok különböző megközelítéseit ezzel a konkrét kérdéskörrel kapcsolatban.

A magánelzárás olyan intézkedés, amelyet a büntetés-végrehajtási intézetek különböző helyzetekben alkalmaznak.² Ebből adódóan különböző módokon is alkalmazható: büntetésként fegyelmi vétség esetén, védelmi intézkedésként olyan fogvatartottak esetében, akik kiszolgáltatott helyzetbe kerültek (pl. szexuális bűncselekmények elkövetői, LMBTQI fogvatartottak, fiatalkorúak), vagy adminisztratív eszközként bizonyos fogvatartott-csoportok kezelésére. Használható egészségügyi eszközként is, például fertőző betegségek terjedésének megelőzésére. Kiszabhatja a bíróság is a tárgyalás előtti előzetes letartóztatás idejére vagy a folyamatban lévő nyomozás védelme érdekében, vagy lehet bírósági ítélet is, amely a szabadságvesztés büntetés egy részét magánelzárás formájában rendeli letölteni. Végezetül számos igazságszolgáltatási rendszerben létezik önkéntes magánelzárás is, amely szintén számos problémát vet fel több szempontból is.

2.1.1 A magánelzárás mint fegyelmi büntetés, és az intézkedés megszokottá válása

A magánelzárás a legsúlyosabb fegyelmi büntetés, amelyet csak végső esetben kellene alkalmazni. A gyakorlatban azonban sokszor nem ez a helyzet. A fegyelmi célú magánelzárás maximális hossza országonként változó. Sok országban a maximális időtartam hosszabb, mint a nemzetközi szabályok által előírt 15 nap. Ebben az esetben és más esetekben is felmerül az egységesség problémája, illetve az, hogy az elkülönítés megszokottá vált, ami annak szisztematikus használatához és egyéb alternatívák figyelmen kívül hagyásához vezetett.

² Átfogó könyv a témában Sharon Shalev munkája a magánelzárásról, amely ingyenesen elérhető online: Shalev S (2008) A Sourcebook on Solitary Confinement. Mannheim Centre for Criminology, London School of Economics: London. www.solitaryconfinement.org/sourcebook

2.1.2 Bíróság által kiszabott magánelzárás

Magánelzárást a bíróság is elrendelhet akár a tárgyalás előtti előzetes elkülönítésként, akár a szabadságvesztés büntetés részeként. Az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak elkülönítését a folyamatban lévő nyomozás védelme érdekében szokták alkalmazni. Bizonyos országokban szinte már automatikus volt az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak elkülönítése, az utóbbi években azonban több ország is lépéseket tett ezzel kapcsolatban, és csökkentette a tárgyalás előtti elkülönített fogvatartást. Az ítélet részét képező elkülönített fogvatartás szintén problematikus kérdés, mert ma már elfogadott, hogy a büntetés maga a büntetés-végrehajtási intézetben való elzárás. Az elkülönítés ehhez képest egy további büntetés, amely megsérti azt az alapelvet, amely szerint azért küldik büntetés-végrehajtási intézetbe az elítéltet, mert ez a büntetés, nem pedig azért, hogy ott büntetést kapjon. Továbbá az elkülönítést soha nem szabadna annak alapján alkalmazni, hogy mi volt az elkövetett bűntett.

2.1.3 A magánelzárás mint adminisztratív eszköz

A magánelzárás adminisztratív eszközként is szolgálhat, megelőző céllal. Az ilyen típusú elzárás célja az úgynevezett veszélyes fogvatartottak kezelése, akik a büntetés-végrehajtási szervek szerint komoly kockázatot jelentenek az intézet biztonságára nézve. Néhány európai ország bevezette a „kicsoportos elkülönítést”, amely a szabadságvesztés büntetésnek a különösen veszélyes vagy magas kockázatú fogvatartottakkal szemben alkalmazott formája. Ebben a típusú fogvatartásban a fogvatartottak rendszerint saját zárkájukban vannak elkülönítve. Kizárólag a kültéren töltött idő alatt engedélyezett számukra a kapcsolat egy vagy két másik fogvatartottal, akik ugyanilyen típusú elkülönítés alatt állnak. Ez az elkülönítés különlegesen problémás fajtája. Nagyon gyakran az elkülönített személyekre vonatkozó eljárási garanciák alacsonyabb szintűek, mint a fegyelmi magánelzárás alatt lévő személyekre vonatkozóak. Ellentétben az utóbbival, itt gyakran nincsenek időbeli korlátok, és az elkülönítés sokszor hónapokra vagy évekre elhúzódik.

2.1.4 Védelmi célú magánelzárás

A magánelzárást védelmi célokra is szokás alkalmazni. Ennek célja, hogy megvédjék a fogvatartottak bizonyos csoportjait, akik veszélybe kerülhetnek az általuk elkövetett bűncselekmény miatt, a rendőrséggel történő együttműködés miatt, szexuális irányultságuk vagy nemi identitásuk miatt, vagy bizonyos esetekben azért, mert olyan viselkedési zavarban szenvednek, amely miatt nehéz lenne együtt élniük a többi fogvatartottal. Védelmi célú magánelzárást alkalmazhatnak akkor is, bár rövideb időszakra, ha valaki öngyilkosságot kísérelt meg, vagy kárt tett önmagában. Ilyen esetben a döntést gyakran az egészségügyi hatóságok hozzák meg. Abban az esetben, ha az elkülönítés megfélemlített fogvatartott védelmében történik, alternatívákat kellene keresni, illetve biztosítani kellene a fogvatartottak számára, hogy naponta néhány órát a többiekkel tölthessenek akár munka közben, akár olyan tevékenységek közben, ahol biztonságban vannak.

2.1.5 Önkéntes magánelzárás

Bizonyos büntetés-végrehajtási rendszerekben a fogvatartott kérésére is alkalmazható magánelzárás. Az ilyen kérés mögött több ok is állhat: a fogvatartott semmilyen más módon nem tud védelmet kapni a büntetés-végrehajtástól, túlszűfolt a zárka, és ez az egyetlen mód arra, hogy a fogvatartott egyedül legyen egy zárkában. Még ebben az esetben is fontos észben tartani, hogy a fogvatartott akkor is szenvedhet a magánelzárás káros hatásaitól, ha ő maga választotta azt, és törekedni kell más megoldásokra.

Azokban az esetekben, amikor egy fogvatartott védelemért folyamodik, nagyon gyakori megoldás az intézetek részéről az elkülönítés. Ahelyett, hogy tennének valamit azért, hogy a nehéz helyzetben lévő személyt támogassák, az intézkedés, a magánelzárás, pont ellenkező hatást gyakorolhat.

2.2 A legkritikusabb problémák

Az európai büntetés-végrehajtási rendszerek különböző fokig ugyan, de igen nagy mértékben alkalmazzák a magánelzárást. Az olyan emberi jogi szervezetek, mint a Kínzást és az Embertelen vagy

Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság (CPT) vagy Az ENSZ Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzési Albizottsága (SPT) a legfontosabb kérdések között tartják számon az elkülönítést a következő okok miatt:

- az elkülönített fogvatartottak testi és mentális egészségére gyakorolt romboló hatás,
- az erőszak és a kínzás megnövekedett kockázata a magánzárkák részlegének az intézet többi részétől történő gyakori elkülönítése,
- az igazgatók és általában a büntetés-végrehajtási intézet személyzete ritkább látogatása ezekben a részlegekben,
- a hosszabb elkülönítés által okozott embertelen, megalázó vagy akár kínzó körülmények,
- a zárkák és egyéb helyiségek fizikai állapota, amely az intézet többi részéhez képest általában súlyosan leromlott,
- a tényleges, nem hivatalos elkülönítés kockázata, amely speciális rezsimekkel járhat együtt, úgymint a magas biztonsági fokozatú rezsimek,
- az eljárási garanciák kritikus pontjai³.

2.2.1. Időtartam

A magánelzárás maximális időtartama országonként változik, néhány naptól egy hónapig vagy akár hosszabb ideig tarthat. Sok országban (pl. Franciaország, Dánia) messze meghaladja a Nelson Mandela szabályokban lefektetett 15 napot. Számos igazságszolgáltatási rendszer tiltja az egymás utáni többszöri magánelzárást, de nem mindegyik, és néha az egyes szankciók között eltelt idő túl rövid. Bizonyos igazságszolgáltatási rendszerekben, mivel a magánelzárás időtartama meghaladja a két hetet, ha a személyzet azt veszi észre, hogy a fogvatartott nem bírja tovább, több részletre osztják fel az intézkedést, hogy a fogvatartott regenerálódni tudjon az elkülönítés negatív hatásaiból, mielőtt újra elkülönítik. Ez kétségtelenül diszkrecionális gyakorlat, amelyet ott alkalmaznak, ahol a magánelzárás időtartama meghaladja a nemzetközi standardokban meghatározott keretet, komolyan veszélyeztetve így az elkülönített személyek egészségét.

³ A magánelzárás témáját globális szemszögből vizsgáló dokumentumok közül lásd a Penal Reform International és az APT által készített szöveget, különösen a 13-17. old.

Penal Reform International and the Association for the Prevention of Torture, Balancing security and dignity in prisons: a framework for preventive monitoring, second edition, 2015, elérhető itt: http://www.tortureprevention.ch/content/files_res/thematic-paper-4_balancing-security-and-dignity-in-prisons-en-1.pdf

2.2.2 Fizikai körülmények

A magánelzárás fizikai körülményei egyértelműen problémásak, és ez különösen igaz a fegyelmi elkülönítésre. A fegyelmi magánelzáráshoz alkalmazott zárcák méret, fény, szellőzés és bútorzat tekintetében nagyon gyakran nem felelnek meg a nemzeti és nemzetközi standardoknak. Gyakran ugyanez a helyzet a szabadtéri területekkel. Sok esetben a magánelzárás bútorozatlan zárcában történik, ahol csak egy matrac nélküli ágy van, amelyen nincs se takaró, se ágynemű, és a betekintőablakon, illetve a kamerán át is látható guggoló wc-n kívül nem található semmilyen higiéniai felszerelés (néha ez a helyzet a nem elkülönített zárcákban is, ahol semmilyen magánszféra nem biztosított). Vannak olyan esetek is, amikor a fogvatartottakat meztelenül vagy egyszer használatos papír alsóneműben tartják fogva. A kegyetlen körülmények közé tartozik az is, hogy nincs ablaküveg vagy fűtés. A létesítmények gyakran nem megfelelőek, szűkek és gyér világításúak. Amennyiben van szabadtéri terület, ez sokszor kicsi és/vagy hálóval fedett. Némelyik országban a vallásos könyvek kivételével nem engedélyezik a könyveket, és a fogvatartottnak bizonyítania kell, hogy vallásos.

2.2.3 A mentális egészségre gyakorolt hatások

A magánelzárás rendkívül romboló hatással lehet az elkülönített fogvatartottak testi és mentális egészségére. Számos kutatás foglalkozik⁴ a magánelzárás okozta testi és lelki károkkal. A legfontosabb káros elem az érdemi társas érintkezés, azaz a más emberi lényekkel történő interakció hiánya.

Mivel minden ember más, másként reagálnak az elkülönítésre is⁵. Néhányan az elkülönítés miatt a pánik valamilyen formáját élik át már néhány órányi magánelzárás után, másokra akár a társas érintkezés hosszabb ideig tartó megvonása sincs semmilyen hatással. Emiatt a hosszabb idejű magánelzárás esetére megszabott 15 napos határ önkényesnek mondható, hiszen vannak, akik

⁴ Smith, P. S., *The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature*, *Crime and Justice*, 2006, 34. évf. 1. sz. 441-528. o.

Lobel, J. and Smith, P. S., *Solitary Confinement. Effects, Practices, and Pathways Toward Reform*, Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

United Nations General Assembly, *The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement*, addendum dell'Interim Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, A/63/175, 2008. július 28.

⁵ Grassian, S., *Psychopathological effects of solitary confinement*, *American Journal of Psychiatry*, 1983, 140. évf. 11. sz. 1453-1454. o.

Smith, P. S., *Solitary confinement. An introduction to The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement*, *Torture: quarterly journal on rehabilitation of torture victims and prevention of torture*, 2008, 18(1). évf. 61.o.;

Haney, C., *Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement*, *Crime and Delinquency*, 2003, 49. évf. 1. sz., 132. o.;

hamarabb összeomlanak, mások ennyi idő alatt sem.⁶ A hosszú távú kockázat a fokozatos károsodás, amely végül szociális halálhoz vezet. Ez azt jelenti, hogy a fogvatartott, miután kikerül a magánelzárásból, ugyanúgy viselkedik, mint a magánelzárás alatt, és szociofóbiától szenved, mert elveszti azt a képességet, hogy más emberi lényekkel kapcsolódjon. A büntetés-végrehajtási intézetek célja ennek éppen az ellenkezője, vagyis a fogvatartottak visszavezetése a társadalomba.⁷

A vonatkozó kutatások azt mutatják, hogy a magánelzárás alatt a fogvatartott mindig ki van téve bizonyos mértékű szenvedésnek, valamint azt is, hogy van egy fajta izolációs szindróma, amely egy vagy több tünetben jelentkezik. A magánelzárásnak a következő észrevehető hatásai vannak⁸: alvászavarok, étvágyzavarok, szorongás, pánikroham, dühroham, kontrollvesztés, paranoia, hallucináció, öncsonkítás, stb. A fogvatartottak kérdésre a magánelzárás következő pszichiátriai tüneteiről számoltak be: negatív hozzáállás, negatív érzelmek, inszomnia, szorongás, pánik, visszahúzóds, hiperérzékenység, rágódás, kognitív diszfunkció, kontrollvesztés, ingerlékenység, agresszió, dühroham, paranoia, reménytelenség, letargia, depresszió, közelgő érzelmi összeomlás érzése, öncsonkítás, öngyilkos gondolatok és viselkedés.

Az elkülönített fogvatartottak magasabb fokú stressznek is vannak kitéve, és gyakrabban diagnosztizálnak náluk magas vérnyomást és szívproblémákat.⁹ További tanulmányok¹⁰ azt állapították meg, hogy az ingerek hiánya bizonyos agyi területek alacsonyabb szintű működéséhez vezethet, amely akár egyes idegsejtek sorvadását is okozhatja. Világos, hogy a sérülékenység helyzetében lévő fogvatartottakat miért nem szabadna soha elkülöníteni: a korábban meglévő mentális betegségek felerősödhetnek, a kisgyermekes vagy várandós anyákat olyan szintű stressz érné, amely veszélyt jelent

⁶ Haney, C., Solitary Confinement, Loneliness, and Psychological Harm in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

Mendez, J. E., Torture, Solitary Confinement, and International Law, in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

⁷ Haney, C., Solitary Confinement, Loneliness, and Psychological Harm in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

⁸ Haney, C., Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement, Crime and Delinquency, 2003, 49. évf. 1. sz., 130-131. o.;

⁹ Hawkey, L., Social Isolation, Loneliness, and Health, in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

¹⁰ Akil, H., The Brain in Isolation. A Neuroscientist's Perspective on Solitary Confinement in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

Williams, B., Ahalt, C., First Do Not Harm. Applying the Harms-to-Benefits Patient Safety Framework to Solitary Confinement in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

Castro, S. L., J. D. Jaumotte, L. H. Sanders, R. J. Smeyne, M. J. Zigmond, Environmental Isolation Impairs Measures of Brain Health, a Society for Neuroscience éves találkozója, San Diego, 2016.

Zigmond, M. J., Smeyne, R. J., Use of Animals to Study the Neurobiological Effects of Isolation: Historical and Current Perspectives, in Lobel, J. and Smith, P. S., "Solitary Confinement. Effects, Practices", Oxford University Press, 2019, (e-könyv).

az állapotukra, a kiskorúakra fokozottan hatnának az elkülönítés káros hatásai, az öngyilkosságra hajlamos fogvatartottak pedig egyedül maradnának öngyilkos gondolataikkal.

Problémákat írtak le a kiengedés után is. Friss kutatások¹¹ azt mutatják, hogy a büntetésük alatt legalább egy hétre magánelzárásra kerülő fogvatartottak 60 %-kal nagyobb valószínűséggel halnak meg a büntetés letöltése utáni 5 éven belül, mint azok a fogvatartottak, akik nem voltak elkülönítve.

A fegyelmi magánelzárás széles körben elterjedt használatának egy másik hátránya, hogy negatív hatással van a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének tagjai és a fogvatartott közötti kapcsolatra. Az egyik projektünk során készített interjúban egy NMM elmondta, hogy amikor a büntetés-végrehajtási intézetben megnövekedett erőszakos esetek miatt megszigorították a magánelzárást, az erőszakos esetek száma akkor sem csökkent.

2.2.4 Az érdemi társas érintkezés

Mivel a magánelzárás kárt okozhat az elkülönített fogvatartottakban, a 2020-as Európai Börtönszabályok (EBSZ) azt javasolják, hogy az elkülönített fogvatartottaknak biztosítsanak mindennap legalább két órányi érdemi társas érintkezést¹². Az érdemi emberi érintkezéshez az szükséges, hogy ne véletlenszerű legyen, és ne csak a büntetés-végrehajtási intézet rutinja miatt kerüljön rá sor, hanem valódi, személyes beszélgetés történjen két azonos szinten lévő ember között (további részletekért lásd a 3.6 és a 4.3.8 fejezetet). Valójában az érzékszervi ingerek megvonása és a társas izoláció káros, míg az érdemi emberi interakciónak megelőző hatása lehet, kiegyenlítheti vagy csökkentheti a magánelzárás káros hatásait. Az érdemi emberi interakció valóban rendkívül fontos, hiszen szükség van rá a valóság ellenőrzéséhez, a saját személyiségünk meghatározásához, és ahhoz, hogy értékeljük viselkedésünket és a külső ingerekre adott érzelmi reakcióinkat.

2.2.5 Az eljárási garanciák hatékonysága

Az elkülönített fogvatartottakra vonatkozó eljárási garanciák hatékonyságával kapcsolatban gyakran vannak problémák. A magánelzárásba kerülő fogvatartottaknak lehetőségük kell, hogy legyen részt venni az intézkedés alkalmazásával kapcsolatos eljárásban. Ha a döntést fegyelmi bizottság hozta meg,

¹¹ Wildeman C., Andersen L. H., Solitary confinement placement and post-release mortality risk among formerly incarcerated individuals: a population-based study, *The Lancet Public Health*, 5. évf., 2. sz., 2020, e107-e113. o., ISSN 2468-2667, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468266719302713>

¹² EBSZ 53.A.f. szabály

lehetőségük kell, hogy legyen arra, hogy ügyvéden vagy az őket és jogaikat képviselő személyen keresztül védekezzenek. Az elkülönített személynek meg kell kapnia a határozatot írásban, és abból világosan ki kell derülnie, hogyan tud az intézkedés ellen fellépni. Az intézkedés elleni fellépés rendszere hatékony kell, hogy legyen, nem pusztán formális.

2.2.6 Az egészségügyi személyzet szerepe

Az elkülönített fogvatartottak napi egészségügyi ellenőrzése elengedhetetlen. Az egészségügyi személyzet képes észrevenni és jelenteni az intézet vezetőjének, ha egy fogvatartott a magánelzárás hatásait mutatja. Számos emberi jogi szabályozás szerint (Mandela szabályok¹³, SRT¹⁴, CPT¹⁵, EBSZ¹⁶) javaslatot kellene tenniük az intézet vezetőjének az intézkedés befejezésével kapcsolatban, vagy jogosultsággal kellene rendelkezniük arra, hogy közvetlenül elrendelhesék az intézkedés befejezését. A büntetés-végrehajtási intézetekre vonatkozó jogszabályok és a büntetés-végrehajtási intézetekben zajló gyakorlat valósága azt mutatja, hogy nincs mindig előírva orvosi látogatás, a büntetés-végrehajtási intézetben dolgozó orvosok gyakran nem tudják, hogy kötelességük lenne naponta látogatni a fogvatartottakat, és nem ismerik a magánelzárás lehetséges hatásait. Mivel figyelmeztetik őket arra, hogy a fogvatartottak veszélyesek lehetnek, illetve más okokból kifolyólag is, az orvosi látogatás gyakran a rácson vagy az acél ajtón kívülről történik. Előfordul, hogy a fogvatartottak, elkerülendő az ilyen fajta látogatást, kifejezetten visszautasítják az orvosi ellátást. Az orvos és beteg közötti bizalom is megtörhet, ha az orvos is tagja a fegyelmi bizottságnak, és beleszólása van a fogvatartott elkülönítésbe helyezésébe. Ez soha nem szabadna, hogy megtörténjen. Egy másik probléma annak a veszélye, hogy az egészségügyi személyzet hozzászokik a büntetés-végrehajtási intézet működéséhez, és úgy érzik, muszáj egyetérteniük a büntetés-végrehajtás álláspontjával, vagy nem bíznak az egészségügyi problémát jelentő fogvatartott őszinteségében. Ez is egy olyan terület, ahol az NMM-ek segíthetnek abban, hogy közös és pozitív kultúra alakuljon ki a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének különböző területeken dolgozó tagjai között.

¹³ Mandela Rules 46

¹⁴ United Nations General Assembly, 2011, §§100-101.

¹⁵ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 21st General Report of the CPT. 2010-2011, Strasbourg, §§62-63.

¹⁶ EBSZ 43,3, 53.A.i, 60.6.b

2.3 A magánelzárás mint kulturális probléma

Az elkülönítés túlzott alkalmazása jogi probléma, ugyanakkor egy széles körben elterjedt kultúra terméke is. Ami a törvényhozási hiányosságokat illeti, az NMM-ek hatást tudnak gyakorolni a törvényhozókra, hogy foglalkozzanak az egyes országok jogszabályai és a nemzetközi szabályozás közötti különbségekkel. Ugyanakkor csak az esetek töredékében van szó kizárólag jogi kérdésekről. Valójában létezhetnek szürke zónák, ahol az örök, íratlan szabályok vagy a büntetés-végrehajtási intézetek szokásai döntenek az állam büntetés-végrehajtási jogszabályaival szemben. A szürke zónák eredménye lehet a magánelzárási körülmények minimális szintjének be nem tartása, a felülvizsgálat hiánya, illetve a nagyfokú erőszak és az önkényes hatalomgyakorlás az örök részéről. Az NMM-ek lehetséges intézkedései kiterjednek ezekre a törvényen kívüli területekre is.

2.3.1 A büntetés-végrehajtási intézet személyzete tagjainak eltérő felfogása a jogi keretokről

Különböző országokban a személyzet bizonyos tagjai között a belső szabályok (másodlagos jogforrások) előbbre valónak számítanak, mint a nemzetközi egyezmények, még akkor is, ha azok nem felelnek meg a nemzetközi jogszabályoknak, vagy akár az alkotmánynak. Az is a probléma része, hogy a különböző szakemberek eltérően látják a büntetés-végrehajtási intézet életét. A személyzetben belüli közös kultúra hiánya – különösen egy olyan kultúráé, amely figyelembe veszi a nemzetközi standardokat – az egyik oka a magánelzárás megnövekedett alkalmazásának és szokássá válásának. Mindezek miatt szükséges párbeszédet építeni a személyi szabadság korlátozásának folyamatában érintett különböző szereplők között, megkérdőjelezni velük az elkülönítés okait, valós problémává tenni azt, és alternatívákat keresni. Röviden: a cél egy olyan kultúra kialakítása, amely jobban tiszteli az emberi jogokat.

Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, hasznos lehet emberi erőforrást és energiát fektetni a büntetés-végrehajtási intézetek személyzetével közös jogi alapállás kialakításába. A büntetés-végrehajtási intézeteknek közös képzési alkalmakat kellene szervezni a teljes személyzet számára, nem pedig külön tréningeket. A képzéseknek nem csupán jogi témájúnak kellene lenniük, hanem ki kellene térniük arra is, hogyan kell kezelni a nehéz gyakorlati helyzeteket és problémákat az adott területen. A képzéseknek érinteniük kell egészségügyi kérdéseket is, az öröknek ugyanolyan tudományos alapismeretekkel kell rendelkezniük, mint az egészségügyi személyzetnek.

2.3.2 A magánelzárás és a büntetés-végrehajtás szervezete

A kínzás megelőzése kapcsolódik a büntetés-végrehajtás szervezetéhez is, például a karrierlehetőségekhez, a büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozó őrök és a szakszervezetek hatalmához. Fontos velük is felvenni a kapcsolatot, és megtalálni a közös pontokat, például a dolgozók jogait. Szintén fontos szövetséget kiépíteni a büntetés-végrehajtási intézet orvosával, akiknél előfordul, hogy idővel átveszik a biztonsági személyzet tagjainak mentalitását. Ezért elengedhetetlen biztosítani azt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek orvosai a jogok tiszteletét képviseljék a büntetés-végrehajtási intézetben uralkodó kultúrával szemben. Ez különösen fontos a magánelzárás esetében, ahol gyakran az orvosok maguk jelentik a problémát.

3. Nemzetközi standardok

3.1 A magánelzárás meghatározása

A magánelzárás meghatározását az Az ENSZ kínzással foglalkozó különleges jelentéstevője szorgalmazta az elkülönítés alkalmazásáról és hatásairól szóló isztambuli állásfoglalásra hivatkozva. Az állásfoglalás a büntetés-végrehajtás területén dolgozó legfontosabb szakértők három napos közös munkájának eredményeképpen született meg, és 2007 végén egy Isztambulban tartott Pszichológiai Trauma szimpóziumon (Psychological Trauma Symposium) mutatták be.¹⁷ 2015-ben a magánelzárásnak az a meghatározása került bele a Nelson Mandela szabályokba, amely szerint a magánelzárás „a fogvatartott napi 22 órán át vagy annál hosszabb ideig tartó fogvatartása érdemi emberi érintkezés nélkül”, míg a hosszú magánelzárást úgy definiálták, mint ennek az intézkedésnek a fenntartása több mint 15 egymást követő napon.¹⁸

Regionális szinten a CPT olyan meghatározást ad a magánelzárásra, amely több különböző helyzetre alkalmazható. A fogvatartottat lehet például „egyedül elzárni”, de a CPT hangsúlyozza, hogy erre az intézkedésre vonatkozó standardjai arra a helyzetre is vonatkoznak, amikor a fogvatartott „egy vagy két másik fogvatartottal együtt van elzárva”. Sőt, a CPT azt is hozzáteszi, hogy a magánelzárás alkalmazható „bíróági ítélet eredményeképpen, fegyelmi szankcióként büntetés-végrehajtási rendszeren belül, és megelőző adminisztratív intézkedésként az adott fogvatartott védelme érdekében.”¹⁹

A 2020. évi, átdolgozott Európai Börtönszabályok (EBSZ) fegyelmi büntetésként határozzák meg a magánelzárást, a következők szerint: „egy fogvatartott elzárása 22 óránál hosszabb ideig érdemi emberi érintkezés nélkül”²⁰. Minden egyéb olyan esetre, amelyben időnként alkalmazzák a magánelzárást (pl. biztonsági okok miatt²¹ - lásd a Sérülékenység helyzetében lévő fogvatartottak és fogvatartott-csoportok című részt), a 2020-as szabályok csak az „elkülönítést” engedik meg.²² Az ilyen

¹⁷ United Nations General Assembly, ‘The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement’, annex to the Interim Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment,, A/63/175, 2008. július 28.

¹⁸ United Nations General Assembly, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Revised Mandela Rules), Resolution 70/175, A/RES/70/175, 17 December 2015, Rule 44.

¹⁹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §54.

²⁰ Mandela Rules 60.6.a

²¹ Mandela Rules 53A és az ezt követő szabályok

²² EBSZ 53 és 53A.

módon elkülönített fogvatartottak naponta legalább két óra érdemi társas érintkezésben kell, hogy részesüljenek.²³ Ez hatalmas előrelépést jelent ezen a területen.

3.2 Mikor számít a magánelzárás embertelen és megalázó bánásmódnak vagy kínzásnak?

Általános alapelvként minden emberi jogi szervezet egyetért abban, hogy a magánelzárást csak végső esetben kellene alkalmazni, és csak a lehető legrövidebb időre. Kivételes intézkedésnek kell lennie, nem alapértelmezettnek, nem szabadna önkényes módon kiszabni, szigorúan szabályozott intézkedésként, amely bírói felülvizsgálat tárgyát képezi (CAT²⁴, SPT²⁵, SRT²⁶, Mandela szabályok²⁷, EJEB²⁸, CPT²⁹, EBSZ³⁰). Szükség lenne hatékony jogorvoslatra (felfüggesztő hatállyal – EJB³¹) a magánelzárással mint fegyelmi intézkedéssel szemben, és a szankció kiszabásának okát fel kell jegyezni, csakúgy, mint az időtartamát (SRT³², Mandela szabályok³³, CPT³⁴, EBSZ³⁵).

Az ENSZ kínzással foglalkozó különleges jelentéstevője (SRT) kijelentette, hogy súlyos negatív hatásai miatt a magánelzárás önmagában sértheti az ICCPR 7. cikkét, illetve a CAT 1. vagy 16. cikkét. Ugyanakkor ezt a tényt eseti alapon kell megítélni, és figyelembe kell venni a következőket: a magánelzárás alkalmazásának célja, a magánelzárás körülményei, időtartama és hatásai, illetve természetesen az egyes fogvatartottak szubjektív körülményei, amelyek folytán jobban vagy kevésbé lesznek érzékenyek ezekre a hatásokra. Általánosságban minél több időt tölt egy fogvatartott magánelzárásban, annál nagyobb az esélye annak, hogy az egészsége kárt szenved, ami már kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak, sőt, akár kínzásnak is minősülhet, az adott eset körülményeitől függően. Az SRT az is kimondja, hogy minden 15 napot meghaladó magánelzárás

²³ EBSZ 53A.1.

²⁴ Committee against Torture, Observations of the Committee against Torture on the revision of the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (SMR), CAT/C/51/4, 2013. december 16., §32.

²⁵ Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report on the visit of the Subcommittee on Prevention of Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Argentina, CAT/OP/ARG/1, 2013. november 27., §67.

²⁶ United Nations General Assembly, Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/66/268, augusztus 5. §75.

²⁷ Mandela Rules 45.

²⁸ Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, 5608/05 sz. kérelem, 2008. október 16., §145.

²⁹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §53.

³⁰ EBSZ 53A.c, 60.6.c, 61.

³¹ Mandela Rules 39.

³² Human Rights Committee, Report of the Human Rights Committee. I. évf. A/58/40, New York, 2003, §83(16).

³³ United Nations General Assembly, 2011, §§75, 87, 89-91, 93, 95-99.

³⁴ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-57.

³⁵ EBSZ 60.6.c

kínzásnak vagy kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak minősül, az adott eset körülményeitől függően.³⁶

Az SRT kijelenti azt is, hogy a 18 évnél fiatalabb gyerekek vagy mentális betegségben szenvedők esetében kiszabott bármilyen időtartamú magánelzárás kimeríti a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód fogalmát, így sérti az ICCPR 7. cikkét és a CAT 16. cikkét, és teljes mértékben tilalmazott.³⁷

Ezen kívül a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó ENSZ szabályok kimondják, hogy „a sötét zárkában, elzártan vagy magánelzárásban történő fogvatartás, vagy bármely egyéb büntetés, amely kárt okozhat az adott fiatalok testi vagy mentális egészségében”, „teljes mértékben tilalmazott”.³⁸ Szintén érdemes megemlíteni, hogy a Gyermekjogi Bizottság (CRC) 2007. évi 10. számú átfogó kommentárja a gyermekek jogairól a fiatalok igazságszolgáltatásában teljes mértékben megtiltja az „elzártan vagy magánelzárásban történő fogvatartás” alkalmazását, vagy „bármely egyéb büntetést, amely kárt okozhat az adott fiatalok testi vagy mentális egészségében”.³⁹

Az ENSZ kínzással foglalkozó különleges jelentéstevője szerint a magánelzárás alkalmazása abból a célból, hogy így bírják rá a fogvatartottat a vallomásra a tárgyalás előtt a kínzás egy formája, és az így kapott vallomást nem lehet felhasználni a bíróságon.⁴⁰

Másrészt azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlata egy fogvatartott elkülönítését önmagában nem tekinti embertelen bánásmódnak.⁴¹ Annak megítéléséhez, hogy a magánelzárás megsérti-e a 3. cikket, az EJEB az adott eset körülményeit, az intézkedés szigorúságát, időtartamát, az elérni kívánt célt, illetve az adott személyre gyakorolt hatást veszi figyelembe. Az EJEB az ilyen típusú elzárás időtartamát együtt vizsgálja az intézkedés megalapozottságával, szükségességével és arányosságával más lehetséges intézkedésekkel összevetve, a személynek nyújtott garanciákkal, és a hatóság abból a célból tett intézkedéseivel, hogy biztosítsák, hogy a személy testi és mentális állapota

³⁶ United Nations General Assembly, 2011, § 58, 59, 70-71, 76, 79, 80.

³⁷ United Nations General Assembly, 2011, §§33, 68, 77, 78, 81, 86.

Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/31/57, A/HRC/31/57, 2016. január 5., §22.

³⁸ United Nations General Assembly, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 45/113 sz. határozat, A/RES/45/113, 1990. december 14., §67.

³⁹ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 of 2007 on Children's rights in juvenile justice, CRC/Cc/GC/10, 2007. április 25., §89.

⁴⁰ United Nations General Assembly, Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/71/298, 2016. augusztus 5., §46.

⁴¹ Emberi Jogok Európai Bírósága, Öcalan kontra Törökország, (2. sz.), 24069/03, 197/04, 6201/06 és 10464/07. sz. kérelmek, 2014. március 18., §104.

lehetővé tegye az elkülönítést.⁴² Ugyanakkor az EJEB szerint a teljes érzékszervi elkülönítés teljes társas elkülönítéssel együtt az embertelen bánásmód egy formája, mivel ez le tudja rombolni a fogvatartott személyiségét, és nem indokolható sem biztonsági, sem egyéb okokkal.⁴³

A CPT 21. általános jelentésében kimondja, hogy a magánelzárás alkalmazásának megalapozottnak kell lennie annak fényében, hogy további szigorítást jelent a szabadságuktól megfosztott személyek amúgy is korlátozott jogaiban. A kiszabott magánelzárás megalapozottságának megítéléséhez a CPT egy, az EJEB által kidolgozott keretrendszert használ, amely öt komponenst elemez: arányosság (arányos-e az intézkedés azzal a sérelemmel, amelyet a fogvatartott okozott vagy valószínűleg okozna, vagy azzal a potenciális sérelemmel, amelyet más fogvatartottak okozhatnának a fogvatartottnak), törvényesség (az ország törvényeiben kell szabályozni, ezeknek tartalmazniuk kell az intézkedés eljárásrendjét, azoknak a hatóságoknak a megjelölését, amelyek jogosultak az intézkedést elrendelni, a felülvizsgálat és a fellebbvitel mechanizmusait, a fogvatartott jogait, valamint a magánelzárás egyes típusai közötti világos különbségtételt), elszámoltathatóság (a fogvatartottak elkülönítéséről szóló valamennyi döntésről és a döntések felülvizsgálatáról teljes körű jegyzőkönyvet kell készíteni), szükségesség (a magánelzárás alatt alkalmazott korlátozásoknak szigorúan szükségesnek kell lenniük az adott eset körülményei között), a hátrányos megkülönböztetés tilalma (a hatóságoknak a magánelzárás elrendelésekor nem szabadna figyelembe venni nem releváns tényezőket, pl. szexuális irányultság).⁴⁴

3.3 A magánelzárás időtartama

A Nelson Mandela szabályok) 2015-ös, átdolgozott kiadása óta az emberi jogi szervezetek ezeket tekintik nemzetközi standardnak a magánelzárás időtartamát illetően. A 44. szabály kimondja, hogy a hosszú magánelzárás, pl. egy fogvatartott több mint 15 napig tartó elzárása tilalmazott. Ugyanígy tilalom alá esnek a magánelzárást követő olyan egyéb intézkedések is, amelyek valójában meghosszabbítják a fogvatartott magánelzárás alatt töltött idejét (CAT⁴⁵, SRT⁴⁶, CPT⁴⁷, EBSZ⁴⁸), csakúgy, mint a hosszú és meghatározatlan idejű magánelzárás (Nelson Mandela szabályok⁴⁹, EJEB⁵⁰).

⁴² Emberi Jogok Európai Bírósága, X kontra Törökország, 24626/09 sz. kérelem, 2012. október, §40.

⁴³ Emberi Jogok Európai Bírósága, Öcalan kontra Törökország eset, (2. sz.), §107.

⁴⁴ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §55.

⁴⁵ Committee against Torture, Report of the Committee against Torture, A/69/44, New York, 2014, §61(12).

⁴⁶ United Nations General Assembly, 2011, §§75, 87, 89-91, 93, 95-99.

⁴⁷ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

⁴⁸ EBSZ 60.6.e

⁴⁹ Mandela Rules 45.

⁵⁰ Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §145.

A fegyelmező célú magánelzárás esetében a CPT 14 napot javasol maximális időtartamnak, és hozzáteszi, hogy a maximális időtartamnál hosszabb megszakítatlan magánelzáráshoz vezető sorozatos fegyelmi büntetés is tilalmazott.⁵¹

Az EBSZ 2020-as átdolgozása nem jelöli meg kifejezetten a maximális napszámot a fegyelmi magánelzárásra nézve, hanem azt írja, hogy ezt a nemzeti jogszabályokban kell szabályozni.⁵² A maximális időtartamot illetően a nemzeti kormányoknak ki kell jelölniük egy olyan időtartamot, amely nem olyan hosszú, hogy az már embertelen vagy megalázó büntetésnek minősüljön, és így az EJEE 3. cikkének (kínzás tilalma) sérelmével járjon. Annak megítélésében, hogy a kijelölt időtartam megfelel-e ennek a tesztnek, a CPT és a Nelson Mandela szabályok által kijelölt 14, illetve 15 napra lehet támaszkodni.⁵³ Bármilyen időtartam, amely jelentősen hosszabb 15 napnál, valószínűleg sérti az EJEE 3. cikkét. Fontos hangsúlyozni, hogy a 2020-as EBSZ kizárólag a fegyelmi vétségben bűnösnek talált fogvatartottak esetében engedi meg a magánelzárást. Minden egyéb olyan esetre, amelyben időnként alkalmazták a magánelzárást, a 2020-as szabályok csak az „elkülönítést” engedik meg.⁵⁴ Az ilyen módon elkülönített fogvatartottak naponta legalább két óra érdemi társas érintkezésben kell részesüljenek.⁵⁵

Amikor egy fogvatartott már a nemzeti jogszabályokban meghatározott maximum időtartamot magánelzárásban töltötte, és fegyelmi vétség miatt újabb magánelzárást rónak ki rá, a következő magánelzárás előtt a fogvatartottnak elegendő időt kell biztosítani arra, hogy a korábbiából regenerálódjon.⁵⁶ Ez azt jelenti, hogy az EBSZ szerint nem lenne megengedhető több, egymást követő magánelzárást kiróni ilyen regenerálódási idő nélkül. Emellett a magánelzárásról szóló döntésnek mindig figyelembe kell vennie az adott fogvatartott egészségi állapotát, és ha a fogvatartott fizikai vagy mentális állapota romlást mutat, az intézkedést meg kell szüntetni vagy fel kell függeszteni.⁵⁷

Az EJEB nem jelöl ki konkrét időkorlátot a magánelzárásra, ehelyett a társas elkülönítés mértékét méri. A társas elkülönítés szintjének méréséhez figyelembe veszi az információhoz való hozzájutást (pl. újság, televízió, telefon), a büntetés-végrehajtási intézet személyzetével történő kommunikációt (pl. orvosi látogatás és a személyzettel történő kommunikáció mértéke), a kommunikációt a többi fogvatartottal

⁵¹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

⁵² EBSZ 60.6.d

⁵³ Lásd a 2020-as 60.6.d EBSZ szabályhoz fűzött kommentárt.

⁵⁴ EBSZ 53 és 53A.

⁵⁵ EBSZ 53A.1.

⁵⁶ EBSZ 60.6.e

⁵⁷ EBSZ 60.6.b.

(pl. van-e lehetőség részt venni közös tevékenységekben), a családdal, az ügyvéddel és egyéb személyekkel (látogatások vagy levelezés formájában). Ezeknek az összetevőknek a függvényében a társas elkülönítés lehet relatív vagy teljes.⁵⁸ A magánelzárást nem lehet meghatározatlan időre alkalmazni, még akkor sem, ha az csak relatív elkülönítéssel jár.⁵⁹ Amikor a társas elkülönítést hosszabb ideig alkalmazzák (pl. a másokra fenyegetést jelentő veszélyes bűnözőkre vonatkozó speciális rezsimeknél), ennek indokoltnak kell lennie. Az intézkedéseknek szükségesnek és arányosnak kell lenniük az elérhető alternatívák fényében, a fogvatartott jogainak védelmét biztosítani kell, és testi és mentális egészségét fel kell mérni, hogy megállapítható legyen, alkalmas-e a magánelzárás folytatására.⁶⁰ Ahogy telik az idő, az intézkedés okának egyre súlyosabbnak kell lennie (lásd a CPT állásfoglalását⁶¹), a meghosszabbításról szóló döntésnek pedig figyelembe kell vennie a fogvatartott körülményeiben, viselkedésében történt változásokat, a fogvatartott testi és mentális egészségét pedig folyamatosan monitorozni kell, és meg kell győződni arról, hogy az állapota alkalmas a hosszabb magánelzárásra.⁶²

Az egyik legnagyobb probléma, amellyel az NMM-ek találkoztak, amikor a hatóságoknál a fogvatartottak elkülönítésben töltött idejének csökkentése mellett léptek fel, az volt, hogy az EJEB standardjaiban (előfordult, hogy az EJEB nem állapította meg az EJEE 3. cikkének megsértését olyan ügyben, ahol egy évig tartott a magánelzárás) nincs meghatározva konkrétan a magánelzárásban tölthető napok maximális száma. Egy másik kritikus pont az, hogy az EJEB a társas elkülönítés mérésekor figyelembe vesz más szempontokat is, nem csak az emberi érintkezést, ami a legfontosabb eleme a mentális egészség fenntartásának. Mivel a 2020-as EBSZ kimondja, hogy minden elkülönített fogvatartottnak legalább napi két óra érdemi társas érintkezést kell biztosítani, az EJEB tekinthetné ezt egy új standardnak a társas elkülönítés szintjének megítélésékor.

3.4 Fizikai körülmények és a rezsím

Valamennyi zárkának, ideértve a magánelzárásra használtakat is, elég nagyoknak kell lennie egy személy számára (körülbelül 6 négyzetméter a CPT és az EJEB szerint), és rendelkeznie kell olyan ablakkal,

⁵⁸ Emberi Jogok Európai Bírósága, Öcalan kontra Törökország, 2. sz. kérelem, §§116-136, 145.

⁵⁹ Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §145.

⁶⁰ Emberi Jogok Európai Bírósága, Öcalan kontra Törökország, 2. sz. kérelem, §§138-140.

⁶¹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-57.

⁶² Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §§136-139.

amelyen természetes fény és levegő jön be, valamint mesterséges megvilágítással (EBSZ⁶³, CPT⁶⁴, EJEB⁶⁵). Tilos a fogvatartottak elhelyezése olyan zárkában, amelyben nincs világítás, ablak vagy szellőzés (EJB⁶⁶), illetve sötét vagy folyamatosan megvilágított zárkában (Nelson Mandela szabályok⁶⁷, EBSZ⁶⁸). Emellett a zárkának megfelelően felszereltnak is kell lennie: egy ágy, asztal, szék és tisztálkodó lehetőség (EJEB⁶⁹, CPT⁷⁰), és lehetővé kell tennie a kommunikációt a büntetés-végrehajtási intézet személyzetével. Amikor a zárkát nem magánelzárásra használják, a berendezésnek a normál zárkákkal megegyezőnek kellene lennie (CPT⁷¹).

A magánelzárásban tartott fogvatartottaknak legalább napi egy óra szabadtéri testmozgást kell biztosítani (SPT⁷², CPT⁷³, EBSZ⁷⁴), a szabadtéri testmozgásra szolgáló területnek pedig elég nagyknak kell lennie ahhoz, hogy a fogvatartottak ténylegesen ki tudják fárasztani magukat, illetve valamilyen védelemnek kell lennie a természeti elemek ellen is (CPT⁷⁵).

Vannak általános, minden fogvatartottra vonatkozó körülmények, amelyeket nem lehet megvonni. Ilyen például a világítás, a szellőzés, a hőmérséklet, a higiéniai felszerelés, a táplálkozás, az ivóvízellátás, a szabad levegőhöz és az edzés lehetőségéhez való hozzáférés, a személyes higiénia, az egészségügyi ellátás és a szükséges személyes tér. Általánosságban a magánelzárásra használt zárkának ugyanúgy kell kinéznie, mint egy hagyományos zárkának (Nelson Mandela szabályok⁷⁶, EBSZ⁷⁷, CPT⁷⁸). Ezeket a

⁶³ EBSZ 18.1

⁶⁴ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§58-60.

⁶⁵ Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §§12, 127, 130.

⁶⁶ Human Rights Committee, Report of the Human Rights Committee. I. évf. /56/40, New York, 2001, §78(14).

⁶⁷ Mandela Rules 43.

⁶⁸ EBSZ 60.3

⁶⁹ Emberi Jogok Európai Bírósága, Öcalan kontra Törökország, (2. sz.), §§110-112.

Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §§12, 127, 130.

⁷⁰ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§58-60.

⁷¹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§58-60.

⁷² Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report on the visit of the Subcommittee on Prevention of Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Argentina, CAT/OP/SWE/1, 2008. szeptember 10., §127.

⁷³ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§58-60.

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Imprisonment. Extract from the 2nd General Report of the CPT, Strasbourg, 1992, §48.

⁷⁴ EBSZ, 53.A.g szabály

⁷⁵ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§58-60.

European Committee for the Prevention of Torture, 1992, §48.

⁷⁶ Mandela Rules 42.

⁷⁷ EBSZ 53.A.e és 53.A.g szabály

⁷⁸ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§58-60.

feltételeket egy orvosnak vagy egészségügyi szakembernek kell monitoroznia (Nelson Mandela szabályok⁷⁹, SRT⁸⁰, EBSZ⁸¹).

Az EJEB más tényezőket is figyelembe vesz, mint például hozzáférés televízióhoz, könyvekhez (amelyeknek nem szabadna pusztán a vallásos szövegekre korlátozódnia) és újságokhoz, a testmozgás lehetősége, időtartama és felszerelése mind bel-, mind kültéren, és hogy a fogvatartottnak van-e lehetősége zárkán belüli vagy zárkán kívüli tevékenységekre (egyedül vagy más fogvatartottakkal együtt).⁸²

3.5 Az egészségügyi személyzet szerepe

Az egészségügyi személyzet szerepe rendkívül fontos, mivel az ő feladatuk a fogvatartottak testi és mentális egészségének ellenőrzése, mielőtt a magánelzárás megtörténik, illetve naponta egyszer az elzárás teljes ideje alatt.

Általános szabály, hogy az egészségügyi személyzetnek nem szabad részt vennie a fegyelmi szankciók kiszabásában (Nelson Mandela szabályok⁸³, CPT⁸⁴), és naponta monitoroznia kellene a magánelzárásban tartottakat (EJB⁸⁵, Nelson Mandela szabályok⁸⁶, CPT⁸⁷, EBSZ⁸⁸). Ha a vizsgálat során az derül ki, hogy a fogvatartott mentális vagy testi egészsége romlik, az egészségügyi személyzetnek azt kell javasolnia, hogy szüntessék meg az intézkedést, és vizsgálják felül azt (Nelson Mandela szabályok⁸⁹, SRT⁹⁰, CPT⁹¹, EBSZ⁹²).

⁷⁹ Mandela Rules 35.

⁸⁰ United Nations General Assembly, 2011, §§100-101.

⁸¹ EBSZ 44.

⁸² Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §128.

⁸³ Mandela Rules 46.

⁸⁴ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§62-63.

⁸⁵ Emberi Jogi Bizottság, 2009, §85(21)

⁸⁶ Mandela Rules 46.

⁸⁷ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§62-63.

⁸⁸ EBSZ 43.2 és 60.6.f

⁸⁹ Mandela Rules 46.

⁹⁰ United Nations General Assembly, 2011, §§100-101.

⁹¹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§62-63.

⁹² EBSZ 43,3, 53.A.i, 60.6.b

3.6 Érdemi emberi érintkezés

Az egészségügyi személyzetnek (lásd az egészségügyi személyzet szerepéről szóló részt) és a büntetés-végrehajtási intézet igazgatójának vagy egy, az igazgató nevében eljáró munkatársnak naponta kell látogatnia az elkülönített fogvatartottakat (CPT⁹³, EBSZ⁹⁴).

Számos esetben az emberi jogi szervezetek azt javasolják, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek aktívan ellensúlyozzák a magánelzárás káros hatásait, azaz biztosítsák a szükséges ingereket, úgymint érdemi emberi érintkezést és/vagy tevékenységeket (Nelson Mandela szabályok⁹⁵, EJEB⁹⁶, CPT⁹⁷, EBSZ⁹⁸). Az EBSZ kimondja, hogy a biztonsági okokból vagy fokozott biztonsági intézkedés keretében elkülönített fogvatartottak esetében legalább napi két óra érdemi emberi érintkezést kell biztosítani a fogvatartottnak.⁹⁹

Emellett – csakúgy, mint minden más fogvatartottak esetében – a magánelzárásban lévő fogvatartottaknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy találkozzanak az ügyvédjükkel (SRT¹⁰⁰, CPT¹⁰¹) és a családjukkal (CPT¹⁰², EBSZ¹⁰³). A családdal való kapcsolatot nem lehet megtiltani (CPT¹⁰⁴).

3.7 Sérülékenység helyzetében lévő fogvatartottak és fogvatartott-csoportok

A fogvatartottak bizonyos csoportjai különösen sérülékeny helyzetben vannak, őket semmilyen körülmények között nem lehet elkülöníteni.

⁹³ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

⁹⁴ EBSZ 60.6.f., 53.A.h

⁹⁵ Mandela Rules 38.

⁹⁶ Emberi Jogok Európai Bírósága, Horych kontra Lengyelország, 13621/08 sz. kérelem, 2012. április 17., §98.

⁹⁷ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

⁹⁸ EBSZ 53.A.f.

⁹⁹ EBSZ 53.A.a.

¹⁰⁰ United Nations General Assembly, 2011, §§75, 87, 89-91, 93, 95-99.

¹⁰¹ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

¹⁰² European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

¹⁰³ EBSZ 60.4

¹⁰⁴ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

Fogvatartott-csoportok, akik nem különíthetők el	Forrás
Fiatalkorúak	<p>Gyermekjogi bizottság, CAT, EJB, SPT, Nelson Mandela szabályok, EBSZ, Tokiói Szabályok</p> <p>Az SRT azt is hozzáteszi, hogy a 18 évnél fiatalabb gyermekek esetében kiszabott bármilyen időtartamú magánelzárás kimeríti a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód fogalmát, így sérti a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (Egyezségokmány) 7. cikkét és a CAT 16. cikkét, és teljes mértékben tilalmazott.</p> <p>A CPT, noha felismeri, hogy a magánelzárás milyen veszélyt jelenthet a gyermekek testi és mentális jóllétére, fegyelmi céllal megengedi a magánelzárást végső esetben, és három napnál nem hosszabb időre. A megelőző vagy védelmi célú elkülönítés csak akkor megengedett, ha semmilyen más megoldást nem lehet találni, és kizárólag megfelelő védelmi garanciák mellett. Valamennyi esetben az elkülönítés alatt a fiatalkorúnak szociális és oktatási támogatást és megfelelő emberi érintkezést kell biztosítani. Végezetül a CPT csak rendkívül kivételes körülmények között tartja elfogadhatónak a „dühögő” zárkák alkalmazását erőszakos és/vagy zaklatott fiatalkorúak esetén, néhány óra időtartamra, és az egészségügyi személyzet tudtával.</p>
Állapotos, szoptató anyák és kisgyermekes anyák	Bangkoki szabályok, Mandela szabályok, EBSZ (a fegyelmi elzárással kapcsolatban).

<p>Mentális betegségben szenvedő, szellemi vagy pszichés fogyatékkal élő fogvatartottak</p>	<p>Az ebbe a csoportba tartozó fogvatartottakat soha nem szabad elkülöníteni, mivel mentális állapotuk tovább romolhat az elkülönítés miatt (CAT, EJB, SPT, SRT, Nelson Mandela szabályok, EBSZ).</p> <p>Az ENSZ kínzással foglalkozó különleges jelentéstevője szerint a mentális betegségben szenvedők esetében kiszabott bármilyen időtartamú magánelzárás kimeríti a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód fogalmát, így sérti az Egyezségokmány 7. cikkét és a CAT 16. cikkét.</p> <p>Az EJB kijelentette, hogy a mentális betegségben szenvedő személyek hosszabb ideig történő magánelzárása szükségszerűen hatással van mentális állapotukra, és így összeegyeztethetetlen lehet a 3. cikkel.</p>
<p>Halálra ítélt fogvatartottak</p>	<p>CAT, EJB</p>
<p>Magánelzárás a szabadságvesztés büntetés részeként</p>	<p>CAT, Az ENSZ kínzással foglalkozó különleges jelentéstevője, EJB, Nelson Mandela szabályok, CPT. A CPT nemrégiben kimondta, hogy a magánelzárásnak ez a fajta alkalmazása megtorló jellegű és idejétmúlt intézkedés, amelynek nincsen semmiféle pedagógiai megalapozottsága.</p>

Az emberi jogi szervezetek egyéb, sérülékenység helyzetében lévő csoportokat is védenek.

Egy másik sérülékenység helyzetében lévő csoportot képeznek a letartóztatásban lévők, akiket bizonyos országokban hosszú időre elkülönítenek anélkül, hogy érdemi tevékenységben vehetnének részt. Az emberi jogi szervezetek hangsúlyozzák, hogy az ő esetükben is csak kivételes körülmények között lenne szabad alkalmazni a magánelzárást, akkor is csak korlátozott időtartamra (EJB¹⁰⁵, SPT¹⁰⁶), és csak akkor, ha közvetlen bizonyíték van arra, hogy az igazságszolgáltatás nem lenne hatékony, ha az adott fogvatartott érintkezne bizonyos más fogvatartottakkal vagy általában másokkal (CPT¹⁰⁷).

¹⁰⁵ Human Rights Committee, Report of the Human Rights Committee. I. évf. A/61/40, New York, 2006, §81(13).

¹⁰⁶ A kínzással és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmódokkal foglalkozó albizottság, 2008, §§125, 127.

¹⁰⁷ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§57, 61.

Hasonló módon a magánelzárás nem alkalmazható védelmi céllal az LMBTQI fogvatartottak vagy volt rendőrtisztek esetében (SPT¹⁰⁸, SRT¹⁰⁹), ehelyett más megoldást kell találni.¹¹⁰ Az ENSZ kínzással foglalkozó különleges jelentéstevője¹¹¹ szerint az LMBTQI fogvatartottak védelmi célú magánelzárása ellentétes lehet a CAT-tel. Az EJEB azt találta, hogy a diszkrimináció tilalmát¹¹² és a kínzás tilalmát¹¹³ sérti, amikor az állam nem tudja bizonyítani, hogy a fogvatartott szexuális irányultságán alapuló megkülönböztető bánásmód (ebben a konkrét esetben a fogvatartott szigorú magánelzárást kapott) szükséges volt az adott esetben.¹¹⁴

Az országoknak kizárólag akkor szabadna magánelzáráshoz folyamodniuk, amikor semmilyen más módon nem lehet garantálni az adott fogvatartott biztonságát, és az összes más lehetőséget (pl. átszállítás másik büntetés-végrehajtási intézetbe, közvetítés, stb.) kipróbálták. Ha a fogvatartott vissza szeretne menni a többi fogvatartott közé, ezt meg kell engedni neki, amennyiben ez biztonságban megtehető. Ha ez nem lehetséges, erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy biztonságosan kapcsolatba kerülhessen más elkülönített fogvatartottakkal, és olyan helyzeteket kell teremteni számára, ahol ki lehet hozni a zárkából (CPT¹¹⁵).

Azok a fogvatartottak, akik súlyos kárt tettek, vagy valószínűsíthetően fognak tenni másokban, vagy nagyon komoly kockázatot jelentenek a büntetés-végrehajtási intézet biztonságára nézve (őket néha „magas kockázatú” fogvatartottaknak nevezik), szintén sérülékenység helyzetében lévő csoportnak számítanak, hiszen rájuk speciális szabályok vonatkoznak, olyan körülményekkel, amelyeknek az elkülönítés is része (vagy konkrétan elkülönítve tartják fogva őket), és jogaik szigorúan korlátozva vannak. Az EJEB ezeket a speciális rezsimeket nem tekinti eleve az EJEE 3. cikke megsértésének, hanem eseti alapon értékeli a fogvatartás körülményeit. Noha az EJEB kijelenti, hogy az ilyen típusú biztonsági célú szabályokat csak kivételes helyzetben lehet használni védelmi garanciákkal és óvintézkedésekkel együtt, illetve hogy szükség van az elkülönítés hatásait csökkentő intézkedésekre és az elkülönítés helyett alternatív megoldások keresésére, mégiscsak jóváhagyja a szigorú elkülönítést, ha

¹⁰⁸ Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Ninth annual report of the Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CAT/C/57/4, 2016. március 22., §64,78.

¹⁰⁹ Emberi Jogi Bizottság, 2016, §35.

¹¹⁰ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

¹¹¹ Emberi Jogi Bizottság, 2016, §35.

¹¹² EJEE 14. cikke

¹¹³ EJEE 3. cikke

¹¹⁴ Emberi Jogok Európai Bírósága, X kontra Törökország, 24626/09 sz. kérelem, 2012. október, §§40, 50, 53, 57.

¹¹⁵ European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

a fogvatartott a szervezett bűnözéshez vagy maffia jellegű szervezethez köthető.¹¹⁶ Ezeknek az eseteknek a megítélésakor az EJEB alaposan megvizsgálja, hogy az állam végzett-e értékelést a fogvatartott személyes körülményeivel kapcsolatban (beleértve az alkalmazott módszer mentális egészségre gyakorolt hatását is), és egyensúlyba hozta-e „egyfelől a személy relatív elkülönítésének mértékét, másfelől a kompenzáló intézkedések mértékét”. A kompenzáló intézkedések elemzése többek között kiterjed azokra a tevékenységekre, amelyek megengedettek az elkülönített fogvatartott számára, ideértve a megengedett látogatásokat és a személyzettel történő interakció mértékét.¹¹⁷ A jogvédő garanciák tekintetében a fogvatartottaknak rendelkezésükre kell, hogy álljon hatékony jogorvoslati lehetőség (EJEB¹¹⁸). Lehetőségük kell, hogy legyen fellebbezni a magánelzárás ellen, kell, hogy legyen felülvizsgálati mechanizmus, a büntetés-végrehajtási rendszernek pedig az egyre kevésbé korlátozó fogvatartásban történő elhelyezést kell célként szem előtt tartania (SPT¹¹⁹). Számos ügyben, amely az EJEB-hez került, nem volt mód panasztételre az intézkedés ellen. Más esetekben pedig az országban mindössze egy bíró vizsgálta a fellebbezéseket, ami oda vezetett, hogy a felülvizsgálat néha már csak azután történt meg, hogy az intézkedést végrehajtották (ez magyarázza, hogy miért találta az EJEB számos esetben úgy, hogy Olaszország megsértette az EJEB-t¹²⁰). Mivel ezek a speciális rezsimek magánelzárást is magukban foglalnak, ezek kiszabásakor, folytatásakor és befejezésekor figyelembe kell venni az alkalmazás okában beállt változásokat és az intézkedés hatását a fogvatartottra. Sőt, a hatóságoknak lehetőségük kell, hogy legyen arra, hogy az alkalmazandó rezsimeket az adott fogvatartott saját biztonsági igényeihez igazítsák, és mérsékeljék az elkülönítés negatív hatását.¹²¹

A CPT is különösen fontosnak tartja azoknak a fogvatartottaknak a csoportját, akik súlyos kárt tettek vagy valószínűsíthetően fognak tenni másokban, vagy nagyon komoly kockázatot jelentenek a büntetés-végrehajtási intézet biztonságára nézve. Ezeket a fogvatartottakat gyakran olyan magánelzárás alá vetik, amit a CPT „adminisztratív” magánelzárásnak nevez. A CPT általában azért tartja aggasztónak ezt a típusú elkülönítést, mert ez vélhetően a magánelzárás leghosszabb fajtája, és gyakran a legkevesebb védelmi garanciával jár. Az időtartama néhány órától akár évekig is tarthat, a fogvatartott által jelentett veszély függvényében. Ezen okok miatt a CPT szigorúbb ellenőrzést javasol, úgymint: ezt

¹¹⁶ Emberi Jogok Európai Bírósága, Horych kontra Lengyelország, §94.

Emberi Jogok Európai Bírósága, Ramirez Sanchez kontra Franciaország, §146.

¹¹⁷ Emberi Jogok Európai Bírósága, Fjotolf HANSEN kontra Norvégia, 48852/17 sz. kérelem, 2018. május 29., §§148-152.

¹¹⁸ Emberi Jogok Európai Bírósága, Messina kontra Olaszország, (2. sz.), 25498/94 sz. kérelem, 2000. szeptember.

¹¹⁹ Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report on the visit of the Subcommittee on Prevention of Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Maldives, CAT/OP/MDV/1, 2009. február 26., §§197-198.

¹²⁰ Emberi Jogok Európai Bírósága, Messina kontra Olaszország, (2. sz.).

¹²¹ Emberi Jogok Európai Bírósága, Horych kontra Lengyelország, §102.

Emberi Jogok Európai Bírósága, Piechowicz kontra Lengyelország, 20071/07 sz. kérelem, 2012. április 17., §177.

az intézkedést kizárólag a személyzet legmagasabb rangú tagja hagyhassa jóvá, rendkívül szigorú jelentési mechanizmus legyen életben, és az egészségügyi személyzet külön figyeljen a fogvatartottra. A magánelzárást azonnal be kell fejezni, amint az intézkedést indokló helyzet megoldódik. Hosszabb intézkedés esetén erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy egyénre szabott terv segítségével a fogvatartott vissza tudjon illeszkedni a büntetés-végrehajtási intézet közösségébe.¹²² A magánelzárásban lévő fogvatartott kiengedése felé vezető út aznap kell, hogy elkezdődjön, amikor a magánelzárás kezdődik. Amikor az intézkedés véget ér, a személyzetnek meg kell beszélnie a fogvatartottal, hogy miért volt elkülönítve. A fogvatartottakkal és a személyzettel végzett interjúk keretében az NMM-ek megismerhették, hogyan zajlik ez a folyamat.¹²³

A 2020-as EBSZ új megközelítést alkalmaz a „veszélyes fogvatartottak” esetében. Valójában azt mondja ki, hogy ha egy fogvatartottat speciális biztonsági okból elkülönítenek az intézet többi lakójától (53.A szabály és az azt követők), akkor legalább napi két óra érdemi emberi érintkezést kell biztosítani számára (az érdemi emberi érintkezés meghatározását az egyes országokra bízta). A fogvatartottat elkülönítő döntés meghozatalakor figyelembe kell venni a fogvatartott egészségi állapotát és esetleges fogyatékoságát, és kizárólag az elkülönítés céljához szükséges korlátozásokat szabad alkalmazni. A fogvatartottaknak rendelkezésére kell, hogy álljon a jogorvoslat lehetősége, vagyis az a lehetőség, hogy fellebbezzenek az elhelyezésről szóló döntés ellen. Az elkülönítés időtartamának a lehető legrövidebbnek kell lennie, azt rendszeresen felül kell vizsgálni, és ha a fogvatartott mentális egészségét negatívan befolyásolja az intézkedés, akkor azt fel kell függeszteni (és helyette egy kevésbé korlátozó intézkedést alkalmazni). Ahogy nő a fogvatartott elkülönítésének időtartama, egyre több lépést kell a büntetés-végrehajtási intézetnek megtennie annak érdekében, hogy mérsékeljék az elkülönítés egészségre gyakorolt negatív hatásait, és tevékenységeket, olvasnivalót és legalább napi egy órányi testmozgási lehetőséget kell biztosítaniuk. Az életkörülményeknek ugyanolyannak kell lenniük, mint a hagyományos zárkák esetében, és az elkülönített fogvatartottakat a büntetés-végrehajtási intézet igazgatójának vagy egy, az igazgató nevében eljáró munkatárának naponta kell látogatnia.

¹²² European Committee for the Prevention of Torture, 2011, §§56-61.

¹²³ Alan Mitchell, Working towards harmonized detention in Europe – the role of NMM (NMM standards), Rome seminar on solitary confinement, Rome, via IV Novembre 149, 2020. január 27-28.

4. Az NMM-ek szerepe – A magánelzárás preventív monitorozása

4.1 Az NMM, mint a változás katalizátora

A magánelzárásnál az NMM-nek a fent említett kritikus tényezőket kell monitoroznia, és megpróbálnia változást elérni. Milyen eszközök állnak az NMM rendelkezésére ahhoz, hogy ezeknek a kihívásoknak megfeleljen? Bizonyos mértékben a látogatások monitorozása kulcsfontosságú tényező. Ez önmagában véve azonban nem elegendő.¹²⁴

Általánosabb értelemben az NMM-eknek arra kellene törekedniük, hogy túllépjenek a büntetés-végrehajtási intézet életének monitorozásán és nemzeti, illetve nemzetközi standardokkal való összevetésén. Meg kellene ragadniuk a mandátumuk által kínált lehetőséget arra, hogy a változás katalizátorai legyenek mind a standardok, mind a gyakorlatok tekintetében.

Ahhoz, hogy ebben a vállalkozásban sikerrel járassanak, hasznos lenne szisztematikus megközelítést¹²⁵ alkalmazni, hogy hatékonyan tudjanak nyomást gyakorolni az elkülönítés csökkentése és az ehhez kapcsolódó jogok és védelmi garanciák erősítése érdekében.

A gyakorlatban egy ilyen megközelítés alkalmazása azt is jelenti, hogy fel kell tárni az elkülönítés alapvető okát, és alternatív megoldásokat kell keresni.

Ahhoz, hogy megértsük a teljes problematikát, fel kell tenni a kérdést, hogy mire használják a magánelzárást. Az NMM-ek tehát kezdenének azzal, hogy megvizsgálják a következő pontokat:

- o A „problematikus” fogvatartottak kezelésének eszközéről van szó?
- o A személyzet létszámhiánya miatt alkalmazzák?
- o Könnyű alternatíva a sérülékenység helyzetében lévő fogvatartottak védelmének megoldására a valóban szükséges, komplexebb megoldások helyett?

¹²⁴ 2014 és 2018 között a norvég Ombudsman 20 látogatást tett Norvégia magas biztonsági fokozatú büntetés-végrehajtási intézeteiben, ahol sok embert tartanak fogva magánelzárásban. Az NMM-ek egy jelentésben összegyűjtötték megfigyeléseiket, a magánelzárással kapcsolatos általános problémákat és a norvég államigazgatás különböző elemeinek szánt speciális ajánlásait.

Sivilombudsmannen, Norwegian Parliamentary Ombudsman, Special report to the storting on solitary confinement and lack of human contact in Norwegian prisons, 2019, elérhető itt: https://www.sivilombudsmannen.no/wp-content/uploads/2019/08/SOM_S%C3%A6rskilt-melding_ENG_WEB.pdf

A DIGNITY nevű dán egyesület, amelynek tagjai egészségügyi szakértőként elkísérhetik az NMM-eket a látogatásokra, szintén foglalkozik a magánelzárással a következő ingyenesen elérhető linken: <https://www.youtube.com/watch?v=EvK5cNRahHc>

¹²⁵ Lásd „A systemic approach to human rights practice”, Moritz Birk and Walter Suntinger, in Neuer Wissenschaftlicher, Verlag 2019

- o A házirend megsértésének büntetésére használt eszköz?

A szisztematikus megközelítés használata azt is jelenti, hogy reagálni kell a megtalált alapvető okokra, azaz alternatív megoldásokat kell javasolni. A magánelzárás csökkentése érdekében az NMM-nek fel kell tennie magának – és a büntetés-végrehajtási intézeteknek – a kérdést, hogy van-e alternatív megoldás a magánelzárás helyett, illetve konkrétan:

- o Léteznek-e kevésbé szigorú intézkedések a fogvatartottak azon csoportja számára, akik valószínűsíthetően súlyos kárt tennének másokban, vagy nagyon komoly kockázatot jelentenek a büntetés-végrehajtási intézet biztonságára nézve?
- o Vannak-e alternatív megoldások a személyi állomány létszámihiányának megoldására, amelyek nem járnak a fogvatartottak magánelzárásával?
- o Léteznek-e más lehetőségek az elkülönítés helyett, amikor azt védelmi vagy egészségügyi megfontolásból alkalmazzák?
- o Léteznek-e más szankciók az elkülönítés helyett, amikor azt fegyelmi célból alkalmazzák?

Az elkülönítés csökkentését úgy is elérhetjük, ha olyan alternatívákat ajánlunk, amelyek a szereplők közös véleményén alapulnak.

Az elkülönítés különleges figyelmet kíván. Az ebben a kézikönyvben bemutatott nemzetközi standardok operatív eszközként szolgálnak az NMM-ek számára. Az NMM-ek azonban maguk is kialakíthatják saját standardjaikat, és kidolgozhatják azokat a részleteket, amelyek a nemzetközi standardokban nem egyértelműek. Az NMM-ek a nemzetközi standardok segítségével nyomást gyakorolhatnak a törvényhozókra is, hogy közelebb próbálják hozni a nemzeti törvényt a nemzetközi standardokhoz.

4.1.1 A SARS-CoV-2 (Covid-19) által támasztott kihívások a büntetés-végrehajtási intézetek monitorozásában

A koronavírus (Covid-19) új kihívások elé állítja a büntetés-végrehajtási rendszereket és a büntetés-végrehajtási intézetek monitorozását. A projekt keretében legutóbb tartott, NMM-ekkel és más büntetés-végrehajtási szakértőkkel történő megbeszélés során két problematikus tényező merült fel.

Az egyik az, hogy a Covid-19 sok szempontból megváltoztatta, hogyan monitorozzák az NMM-ek a büntetés-végrehajtási intézetbeli körülményeket. Annak érdekében, hogy a „ne árts” alapelvét kövessék, sok NMM úgy döntött, korlátozza, vagy teljesen felfüggeszti a látogatásokat, illetve néhány esetben a büntetés-végrehajtási hatóságok nem is engedélyezték a belépésüket. Ez azt jelentette, hogy alternatív formákat kellett keresni a büntetés-végrehajtási intézetek és más, szabadságot korlátozó intézetek monitorozásához. Néhány NMM például a bizalmas telefonhívás eszközét alkalmazta, így beszéltek a személyzettel és a fogvatartottakkal, hogy felmérjék a helyzetet. Más NMM-ek folytatták a látogatásokat, de megelőző intézkedéseket tettek a vírus terjedése ellen, például Covid-19 tesztet végeztek mindenkin, aki belépett a büntetés-végrehajtási intézetbe, illetve személyes védőfelszerelést használtak, egészen a teljes testes védőöltözetig. Egy másik megoldásban az interjúkat a fogvatartottakkal az ügyvédi beszélőkben tartották. Ez a megoldás ugyan nem tette lehetővé a büntetés-végrehajtási intézet körülményeinek monitorozását, de az NMM-ek információt kaptak a fogvatartottaktól, miközben védték egészségüket.

A második probléma, amely felmerült, hogy nőtt a közegészségügyi megfontolásból alkalmazott magánelzárás, és bizonyos esetekben a fogvatartottaknak nem volt lehetőségük még arra sem, hogy zuhanyozzanak, szabad téren sportoljanak, elérjenek egy ügyvédet, vagy megkapjanak minden szükséges védelmi garanciát. Az NMM-ek számára is ők a legnehezebben elérhető személyek jelenleg. Néhány esetben a megfigyelő szervek meglátogatták ezeket a rabokat teljes védőöltözetben, még akkor is, ha így nagyon nehézé vált a bizalmas beszélgetés.

Az elmúlt néhány hónapban számos emberi jogi szervezet¹²⁶ adott ki ide kapcsolódó nyilatkozatot vagy kézikönyvet. Például a CPT a március 20-i Elvi nyilatkozatában¹²⁷ emlékeztetett minden szereplőt a kínzás és rossz bánásmód tilalmára, és azt javasolta az ellenőrző szerveknek, hogy „minden óvintézkedést tegyenek meg a „ne árts” alapelv betartása érdekében, különösen az idősebb személyek és a krónikus betegek esetében”. A magánelzárás speciális alkalmazását illetően a CPT a 8. alapelvben kijelenti, hogy „olyan személyek elkülönítése vagy karanténba helyezése esetén, akik bizonyítottan vagy gyaníthatóan megfertőződtek a SARS-CoV-2 vírussal, az elkülönített számára mindennap szükséges érdemi emberi érintkezést biztosítani.”

Legutóbb¹²⁸ a Council for Penological Co-operation Working Group nevű munkacsoport egy nyilatkozatban mutatott rá, hogy a magánelzárás negatív hatásai miatt „az egészségügyi és biztonsági okokból alkalmazott ilyen típusú elzárást olyan kompenzáló tevékenységekkel együtt kellene alkalmazni, mint például a több ingyenes telefonhívás, könyv és egyéb olvasnivaló, TV és egyéb média, zárkán belüli oktató-, képző- és szabadidős tevékenységek, és egyebek. Az ilyen magánelzárást azonnal meg kell szüntetni, amint a kiszabás oka megszűnik”.

4.2 Felkészülés a látogatásra

A magánelzárás sajátos monitorozásához a látogatást megelőzően a lehető legszélesebb körű információgyűjtésre van szükség. Bizonyos NMM-ek számára az előzetes adatelemzés könnyebb, másoknak nehezebb. Az olasz NMM például közvetlen hozzáféréssel rendelkezik a

¹²⁶ A WHO kiadott egy időközi útmutatót arra nézve, hogyan kell kezelni a koronavírus (COVID-19) a büntetés-végrehajtási intézetekben és más fogvatartó helyeken: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/preventing-covid-19-outbreak-in-prisons-a-challenging-but-essential-task-for-authorities>

Az OHCHR, a WHO, az UNAIDS és az UNODC közös nyilatkozatot adott ki, hogy sürgősen felhívja a politikai vezetőket figyelmét a fogvatartottak és más, szabadságuktól megfosztott emberek megnövekedett kiszolgáltatottságára a COVID-19 járvány alatt, és arra kéri őket, hogy tegyenek meg minden megfelelő közegészségügyi intézkedést ennek a kiszolgáltatott csoportnak a védelmében: https://www.ohchr.org/Documents/Events/COVID-19/20200513_PS_COVID_and_Prisons_EN.pdf

Az SPT kiadott egy közleményt, amelyben olyan intézkedések szerepelnek, amelyeket a hatóságoknak kellene megtenniük a Covid-19 idején minden olyan helyen, ahol szabadságuktól megfosztott emberek vannak, és olyan intézkedések is, amelyeket az NMM-ek tehetnek meg monitorozási mandátumuk alatt: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/OPCAT/AdviceStatePartiesCoronavirusPandemic2020.pdf>

¹²⁷ European Committee for the Prevention of Torture, Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, 20 March 2020, available at: <https://rm.coe.int/16809cfa4b>

Júliusban a CPT kiadott egy nyilatkozatot Follow-up statement regarding the situation of persons deprived of their liberty in the context of the ongoing COVID-19 pandemic címmel, amely itt érhető el: <https://rm.coe.int/16809ef566>

¹²⁸ Council for Penological Co-operation Working Group, Follow-up Covid-19 related statement by the Council for Penological Co-operation Working Group, 2020. október 14., elérhető itt: <https://rm.coe.int/pc-cp-2020-10-e-rev-follow-up-to-pc-cp-wg-statement-covid-19/16809ff484>

büntetés-végrehajtási igazgatás központi rendszeréhez, ahol valamennyi büntetés-végrehajtási intézet adatai megtalálhatóak. Így ennek az NMM-nek könnyű megvizsgálnia, hány fegyelmi intézkedés zajlik jelenleg, illetve hányat szabtak ki a múltban, ezek mennyi ideig tartottak, és a fogvatartottakat hogyan helyezték el (pl. a rezsim és a szankciók típusa, hány emberrel együtt helyezték el őket), a látogatás előtt történt kritikus események számát és ezek típusát. Amikor az NMM-ek közvetlenül nem férnek hozzá ezekhez az adatokhoz, igényelhetik őket. Általában ez a helyzet a francia NMM esetében, amely a látogatás előtt emailben kéri ki az adatokat. A dán NMM minden látogatás előtt hetekkel azt kéri a büntetés-végrehajtási igazgatótól, hogy szolgáltatson adatokat az intézetről és jelentéseket különböző ott dolgozó szakemberektől, így jobban átlátják a büntetés-végrehajtási intézet dinamikáját. Ez egyrészt lehetővé teszi, hogy az intézet jobban felkészüljön a látogatásra, másrészt azonban kizárja az előre be nem jelentett látogatásokat.

A büntetés-végrehajtási intézet vezetésétől származó adatok, valamint a CPT és más emberi jogi szervezetek vagy civil szervezetek jelentései, illetve a fogvatartottaktól vagy családjaiktól származó információk együtt segíthetnek megtalálni a „szürke zónákat”, ahol magánelzárást alkalmaznak. Néhány NMM ezekből az adatokból összefoglalót készít, amit magukkal visznek a látogatásra.

Az összefoglalón kívül az NMM-ek (pl. az olasz NMM) gyakran használnak bekezdésekre osztott ellenőrzőlistát, amelyben a bekezdések megfelelnek a monitorozandó körülményeknek (a zárkák állapota, zuhany, védelmi garanciák, egészségügyi ellenőrzés, érdelem kapcsolatok, kritikus események, stb.), mellettük pedig a körülményekhez kapcsolódó legfontosabb jogi standardok találhatóak.

Végül pedig a dán NMM rámutatott, hogy amikor szabadságuktól megfosztott emberekkel foglalkozó helyeken tesznek látogatást, nagyon jó gyakorlat lehet vegyes csapatot összeállítani, melynek tagjai között van jogi, egészségügyi, emberi jogi illetve más szakember, akik segítségével több szempontból meg lehet vizsgálni egy problémát.

4.3 A látogatás¹²⁹

4.3.1 Azonnali látogatás az elkülönítő részlegekben

Több NMM említette, hogy általában a monitorozó látogatást azon a részen kezdik, ahol az elkülönítés történik. Bizonyos esetekben a delegációt két csoportra osztják: az első rögtön ezekbe a részlegekbe megy, míg a második csoport elvégzi az interjút az igazgatóval. Más NMM-ek listát kérnek az igazgatótól azokról, akik napi 22 órán át vagy annál hosszabb ideig egyedül vannak, hogy így kapjanak képet az elkülönített személyekről, beleértve azokat is, akik hivatalosan nincsenek elkülönítve.

Az információ, ami miatt a magánelzárás bizonyos aspektusainak monitorozására sor kerül, gyakran olyan elkülönített fogvatartottaktól származik, akikkel az NMM találkozik, még akkor is, ha a találkozáskor épp elkülönítés alatt állnak. Ilyen esetekben jó gyakorlatnak számít előzőleg listát kérni a büntetés-végrehajtási intézettől valamennyi fogvatartotttól és arról, hogy hol vannak elhelyezve az intézetben belül. Ezután az NMM ki tudja kérdezni az információt küldő fogvatartottat több más fogvatartottal együtt, hogy úgy tűnjön, mintha az interjúk alanyait véletlenszerűen választották volna ki. Így elkerülhető a megtorlás.

Egy másik jó gyakorlat elkérni a belső szabályzatot az elkülönítő részleg(ek)ről, amennyiben van ilyen.

A látogatás alatt jó gyakorlatnak számít, ha az NMM-ek a létesítmény minden helyére eljutnak, azokra is, amelyekről úgy tűnik, nincsenek használatban. A területeket és helyiségeket fel kell térképezni akkor is, ha üresek, nem csak akkor, ha használják őket, hiszen így képet lehet kapni arról, miért üresek, és hogy lehetnek-e olyan helyek, ahol nem hivatalos elkülönítés zajlik.

4.3.2 A büntetés-végrehajtási intézetek nyilvántartásai

Az elkülönítéssel kapcsolatos kritikus problémák megtalálásának első lépése, hogy meg kell vizsgálni a büntetés-végrehajtási intézet nyilvántartásait a részlegekről, a kritikus eseményekről és a fegyelmi intézkedésekről, az orvosi nyilvántartásokat (kollektív vagy egyéni orvosi nyilvántartások) és a

¹²⁹ Az NMM-ek jó gyakorlatai között mindenképp helyet kap az Egyesült Királyság NMM-jének útmutatója (az ország különböző NMM delegációi számára) a magánelzárás monitorozásához. Az útmutató több fajta elkülönítéssel foglalkozik, de különösen hangsúlyos a büntetés-végrehajtási intézetben történő elkülönítés.

UK National Preventive Mechanism, Guidance: isolation in detention, 2017, elérhető itt: <http://www.nationalpreventivemechanism.org.uk/app/uploads/2017/02/NMM-Isolation-Guidance-FINAL.pdf>

fogvatartott egyéni aktáját, valamint a fogvatartott elkülönítésből való kikerülésére és az általános intézeti populációba történő visszailleszkedésére szolgáló tervet (amennyiben van ilyen). Sok NMM, annak érdekében, hogy megismerje a büntetés-végrehajtási intézet múltbeli helyzetét, megvizsgál múltbeli eseteket is elkülönített fogvatartottokról. Van, aki a legutóbbi eseteket vizsgálja, és van, aki a leghosszabb ideig elkülönített fogvatartottakét, illetve olyan is, aki az előző év eseteit nézi át.

Az akták vizsgálatából kideríthető az elkülönítő intézkedések átlagos időtartama. A fegyelmi magánelzárás esetében lehetőség nyílik felmérni az intézkedés átlagos időtartama és a törvény által előírt maximum időtartam közötti különbséget (sok esetben a büntetés-végrehajtási intézet a maximum időtartam mellett dönt, és nem veszi figyelembe az arányosság követelményét). Az akták segítségével felfedhetők az olyan egymást követő folyamatos fegyelmi intézkedések, amelyek valójában tartós elkülönítéshez vezetnek. Néhány NMM anomáliákat is felfedezett. Például az akták azt mutatták, hogy a fogvatartottakat már a hivatalos fegyelmi döntés előtt elkülönítették, így a döntés csak legitimálja az elkülönítést, amelyet a fogvatartott már letöltött.

Ami az elkülönített fogvatartottaknak járó érdemi társas érintkezés ellenőrzését illeti, az elkülönítő részleg (ahol van ilyen) vizsgálatával nyomon lehet követni, ki lép be a részlegbe és milyen hosszú időre, ezután pedig ki lehet kérdezni a különböző szakembereket, hogy milyen kapcsolatuk volt az elkülönített fogvatartottakkal. A szakemberek között orvosok is kell, hogy legyenek, akikről a nyilvántartás megmutatja, milyen gyakran és milyen hosszú időre látogatták a fogvatartottakat. Számos NMM számolt be arról, hogy nem csak hogy nincsen napi szintű látogatás, ahogy a nemzetközi standardok azt előírják, de esetenként még a nemzeti jogszabályokat sem veszik figyelembe az elkülönített fogvatartottak látogatásánál.

A büntetés-végrehajtási intézetek nyilvántartásai felfedhetnek rossz bánásmódra vagy erőszakra utaló jeleket, amelyeket tovább kell vizsgálni. Egy NMM beszámolt egy esetről, amikor egy fogvatartottnak az elkülönítő intézkedés megkezdése után 3 nappal vittek egy takarót: vizsgálatot kellett folytatni, hogy kiderüljön, az illetőnek addig nem volt takarója, vagy plusz takaróról volt szó.

Egy másik NMM jelentésében egy olyan eset szerepel, ahol az elkülönített fogvatartott neve mellé odaírták a bűncselekményt, amiért elítélték. Ez értelmezhető a személyzet tagjai között a fogvatartott zaklatása céljából folytatott kommunikációként is.

Néhány esetben az NMM-ek megvizsgálják az elkülönített személyek egészségügyi aktáit is. Ez szintén lehetővé teszi, hogy felmérjük, milyen mértékben rendel el az egészségügyi személyzet elkülönítést

öngyilkossági kísérlet miatt, vagy mert a fogvatartott önmagát veszélyezteti. Ez teljes mértékben elfogadhatatlan megoldás, hiszen azoknak, akik ilyen szorongásos tüneteket mutatnak, több támogatásra van szükségük, nem pedig arra, hogy elvegyék tőlük a tevékenységeket és a társas érintkezést. A dokumentációnak meg kell mutatnia, milyen intézkedéseket alkalmaztak azokban az esetekben, amikor egy fogvatartott kárt tesz önmagában vagy öngyilkosságot kísérel meg (végrehajtották-e az intézkedést, mikor, és miért nem volt lehetséges más megoldás a magánelzáráson kívül).

A büntetés-végrehajtási intézetek nyilvántartásainak vizsgálatából kideríthetők a következők:

- Milyen hosszú az elkülönítő intézkedések átlagos időtartama?
- Alkalmaznak-e egymás utáni fegyelmi intézkedéseket?
- Volt-e érdemi társas érintkezés?
- Az elkülönített fogvatartottaknak volt-e lehetőségük orvost igénybe venni a nemzetközi standardoknak megfelelően?
- A nyilvántartások dokumentálták-e egyes tárgyak bekerülését az elkülönítő zárkákba, ami utalhat esetleges bántalmazásra (pl. késve adnak a fogvatartottnak takarót)?
- Az orvosi akták mutatják-e, hogy a magánelzárást öngyilkossági kísérlet vagy az önkárosítás miatt rendelték el?

Ugyanakkor rendkívül fontos ellenőrizni a nyilvántartások pontosságát, ahol csak lehet.

4.3.3 Az interjúk

A magánelzárás monitorozása nem történhet meg a fogvatartottakkal készített interjú nélkül. A megtorlás veszélyének elkerülése érdekében sok NMM minden (vagy majdnem minden) magánelzárás alatt lévő fogvatartottal interjút készít. Annak érdekében, hogy megtaláljanak egy olyan személyt, aki korábban értékes információkkal szolgált, de már nincs magánelzárás alatt, az olasz NMM rájött, hogy jó gyakorlat kérni egy listát a büntetés-végrehajtási intézet igazgatójától valamennyi fogvatartottról és tartózkodási helyükről, így nem kell veszélyeztetni egy fogvatartottat sem azzal, hogy konkrétan utána érdeklődnek.

Az interjúk hosszú időt vehetnek igénybe. Fontos, hogy nem szabad siettetni a folyamatot. A megkérdezett NMM-ek átlagosan fél órás interjúkról számoltak be.

A legtöbb esetben az interjút két ember végzi: az egyik beszél, a másik jegyzetel. Általában a következő szerkezet jellemző: a delegáció bemutatkozik, ismertetik a misszió munkáját és az NMM-ek küldetését, és tudatják a személlyel, hogy az elhangzottakat teljes mértékben bizalmasan kezelik. Nincs arra vonatkozó kérdés, hogy az illető miért van fogva tartva, hacsak ő magától el nem mondja.

Amikor az interjú a fogvatartott zárkájában történik (pl. elkülönítő zárka), lehetőség van a zárkakörülmények feljegyzésére is. Az interjú más megfelelő helyen is történhet. Nem szabad, hogy a fogvatartott bilincsből legyen, és nem lehet semmilyen térelválasztó elem (p. rács vagy üveg) közte és az interjút készítő között.

Néhány NMM az interjú elején nyitott kérdéseket tesz fel, így lehetőséget adnak a fogvatartottnak arra, hogy azt mondják el, ami szerintük a legfontosabb. Ezután konkrét kérdéseket tesznek fel a magánéletről különböző aspektusairól, úgymint:

- Hogyan zajlanak az orvosi látogatások?
- Milyenek az általános állapotok a létesítményben?
- Milyen rezsim alatt állnak (napi testmozgás szabadtéren, orvosi ellátás, dohányzás, személyes tárgyak...)?
- Tudják-e, hogy mennyi ideig fog tartani a magánéletről?
- Milyen kapcsolatuk van a büntetés-végrehajtási intézet személyzetével (és hogyan bánik velük a személyzet), a családtagjaikkal és az ügyvédjükkel (az érdemi társas kapcsolatok mérése érdekében)?
- Tudnak-e panasztételi eljárásról, és hogy az hogyan működik?
- Volt-e lehetőségük védekezni a fegyelmi meghallgatáson?
- Elszenvedtek-e bármilyen abúzust, rossz bánásmódot, vagy tudnak-e más elkülönített fogvatartottról, aki elszenvedett ilyet?
- Hogy érzik magukat, és szerintük a magánéletről hatással van-e mentális és testi egészségükre?

A személyzettel készített interjúkkal kapcsolatban felmerült jó gyakorlatként, hogy néhány NMM először az igazgató nélkül tart csoportos megbeszélést a személyzettel, ahol felvetik az elkülönítés kérdését, és megbeszélnek velük a problémákat és a lehetséges megoldásokat. Egy másik jó gyakorlat,

amelyre a kézikönyv bemutatására szolgáló online konferencia során derült fény, az egyéni beszélgetés a személyzet tagjaival (minden szakterületen). Egy négy szemközti beszélgetés (még ha informális is) jobban felszínre tudja hozni nem csak az illető személyes véleményét, de a büntetés-végrehajtási intézet működésének dinamikáját is, illetve egyéb értékes információkat, amelyek másképp nem derülnének ki. Az informális környezet elősegíti a kevésbé ellenséges, együttműködőbb hozzáállás kialakítását, és segít megérteni a magánelzárással kapcsolatos problémákat mind a büntetés-végrehajtási intézet személyzete, mind a fogvatartottak szempontjából. Az egyik NMM arra is rámutatott, hogy az igazgató is kijelölheti, a személyzet mely tagjai vegyenek részt az interjúban, ha tudja, kiket kell érzékenyíteni a magánelzárás témájával kapcsolatban.

A börtönlelkész kikérdezése szintén nagyon fontos, mivel értékes információk forrása lehet, amelyek gyakran rámutatnak a problémákra.

A személyzettel készített interjúk felszínre hozhatják a magánelzárás rejtett okait, mint például:

- konfliktuskezelés,
- létszámbiány,
- fogvatartottak közötti erőszak,
- az egészségügyi következmények alábecsülése,
- az az elképzelés, hogy a magánelzárásnak nincs alternatívája.

4.3.4 A magánelzárás elkülönítettekre gyakorolt hatásainak monitorozása

Ahogy bemutattuk, a magánelzárás különösen romboló hatású arra nézve, akin alkalmazzák. Ha az NMM nem is tudja egészségügyi szakember segítségével meglátogatni az elkülönítő részleget (még ha kívánatos volna is, hogy az NMM delegációban mindig legyen egészségügyi szakember), akkor is fel lehet ismerni bizonyos jeleket, amelyek azt mutatják, hogy romlott a fogvatartott testi és mentális egészsége. Ezek az adott személytől függően különböző mértékben és különböző időpontokban figyelhetőek meg.

Az elkülönített fogvatartottakkal történő beszélgetés alatt fontos észrevenni, hogy előfordulnak-e a magánelzárás következő tünetei és hatásai¹³⁰ (a magánelzárás hatásainak részleteiért lásd a háttérrel).

¹³⁰ Pétur Hauksson, Working towards harmonized detention standards in Europe – the role of NMMs, Rome workshop on solitary confinement, Róma, via IV November 149, 2020. január 27-28.

Bizonyos személyek rendkívül drámai módon mutathatják ezeket a hatásokat, míg másoknál ezek kevésbé feltűnők:

- nehézség a szemkontaktus fenntartásában (p. a fogvatartott a padlót nézi, miközben a monitorozóhoz beszél),
- elkerülő kapcsolat (a fogvatartott kerülni próbálja a kapcsolatot),
- késleltetett válasz (egy feltett kérdés után több másodperc eltelik, mire a fogvatartott válaszol),
- bizonytalan válasz (úgy tűnik, hogy a fogvatartott nem biztos benne, hogy amit mond, jó vagy igaz-e),
- keresi a szavakat, hogy ki tudja fejezni magát,
- érzelmi egyensúlyvesztés,
- korlátozott mozgás (pl. leginkább lefelé néz),
- kényszeres foglalkozás az apró részletekkel (ezt halálos betegségben szenvedő embereknél jegyezték fel),
- a személy „összetörtnek” tűnik, mint aki nem képes funkcionálni.

A dán DIGNITY egyesület egyik orvosa azt is kiemelte, hogy ha az interjú a zárkában történik, az segíthet megfigyelni a következőket:

- A zárka rendezett-e?
- El vannak-e húzva a függönyök, még akkor is, ha fényes nappal van?
- A fogvatartott depressziósnak tűnik?
- A fogvatartott épp most kelt-e ki az ágyból, vagy még aludt?
- Felöltözött már, vagy még pizsamában van?
- Úgy néz-e ki, mint aki zuhanyozott, vagy a személyes higiénia hiányának jeleit mutatja?

4.3.5 Az eljárási garanciák hatékonysága

Az egyik monitorozandó tényező az, hogy van-e tényleges lehetőség arra, hogy a magánelzárás alanya részt vegyen az elkülönítő intézkedéssel kapcsolatos eljárásban. A fegyelmi intézkedések esetében a nemzetközi standardok előírásainak megfelelően biztosítani kell, hogy jelen legyen a jogi képviselő. Az NMM ellenőrizni tudja, hogy ténylegesen milyen gyakran vannak jelen ügyvédek, és a fegyelmi eljárás

gyakorlati tényezői milyen mértékben segítik a jelenlétüket. Annak monitorozására, hogy tiszteletben tartják-e a védőhöz való jogot a fegyelmi eljárások során, a gyakorlatban néhány NMM a látogatása alatt megfigyel és monitoroz minden fegyelmi bizottságot, azokat a bizottságokat is, amelyek a nem fegyelmi elkülönítésről döntenek.

Az interjúk alatt az NMM-eknek meg kell kérdezniük a fogvatartottakat, hogy tudnak-e az elkülönítést előíró döntés elleni fellebbezés lehetőségéről, valamint ellenőrizniük kell, hogy az eljárás hozzáférhető-e.

Bizonyos országokban a szeminárium alatt felmerült egy problematikus kérdés: a magánelzárásról döntő bizottság számára szükséges idő. Néhány esetben túl hosszú a késedelem: ennek egyik következménye, hogy megtörténhet, hogy egy fogvatartottat egy adott időre elkülönítenek, de a bizottság csak utólag mondja ki a döntést, amikor az intézkedés már véget ért. Más esetekben pedig az elkülönítés fegyelmi intézkedésére jóval az intézkedés okának megtörténte után kerül sor. Egy esetben az eljárás hossza és az intézetben alkalmazott fegyelmi intézkedések magas száma miatt a fegyelmi bizottság hat hónappal az állítólagos szabálysértés és az elkülönítő intézkedés után tárgyalta az esetet. Ilyenkor de facto elkülönítésről van szó olyan eljárással, amely nem biztosít semmilyen garanciát a fogvatartottnak.

Az NMM-nek arról is meg kell bizonyosodnia, hogy a magánelzárásban fogvatartottat tájékoztatták-e a döntésről, az írásbeli fellebbezés lehetőségéről, illetve, hogy ténylegesen fellebbezett-e.

4.3.6 Fizikai körülmények

Minden megkérdezett NMM kiemelte az elkülönítés fizikai körülményeinek problémáját, amelyek szinte mindig sokkal rosszabbak, mint a büntetés-végrehajtó intézet egyéb területein.

A legfontosabb aspektusok a következők:

- a szabad levegőhöz való hozzáférés gyakorisága és időtartama (ami legalább napi egy óra kellene, hogy legyen),
- szabadtéri terület megléte, ahol a fogvatartottak sportolhatnak, és ahol van időjárás elleni védelem, de a kilátást az égre semmi nem takarja el,
- a zárkában egy asztal, egy szék, egy ágy, egy fürdőszoba és megfelelő fény és levegő megléte,
- a zárka mérete,

- lehetőség arra, hogy a fogvatartott a zárkán belülről hívjon személyzetet,
- hozzáférés könyvekhez és újságokhoz,
- hozzáférés ugyanolyan ételhez, higiénias és zárkakörülményekhez, mint a többi fogvatartott.
- A nemzetközi standardok előírják, hogy a zárkában legyen természetes fény. Ha a magánzárkában nincs természetes fény, néhány NMM megkérdezi a személyzetet, hogy a fogvatartottak honnan érzékelik az idő múlását (konkrétan van-e hozzáférésük órához).

4.3.7 Az egészségügyi személyzet szerepe

A magánelzárás fogvatartottakra gyakorolt különösen súlyos hatásai miatt kritikus fontosságú a börtönt üzemeltető hatóságok általi hatékony orvosi ellenőrzés. Sok NMM hangsúlyozta, hogy az orvosok gyakran nincsenek megfelelően tudatában a szerepüknek, és kiemelte, hogy szükség van ennek erősítésére képzésekkel.

Az első probléma azzal az orvosi látogatással kapcsolatos, amely az elkülönítés előtt kellene, hogy megtörténjen. Ennek célja megvizsgálni, hogy a fogvatartott megfelelő állapotban van-e ahhoz, hogy megbirkózzon az elkülönítéssel. Az NMM-ek tapasztalata szerint ez a látogatás gyakran nem történik meg.

A második dolog, amelyet az NMM-eknek ellenőrizniük kell, hogy az orvosok naponta meglátogatják-e az összes elkülönített személyt. Néhány esetben az NMM-ek azt találták, hogy ez csak azoknak a fogvatartottaknak az esetében történik meg, akiket fegyelmi céllal különítenek el. Ha a nemzeti jogszabályok nem írják elő kötelező látogatást valamennyi elkülönített fogvatartott számára, az NMM hivatkozhat az egészségügyi személyzet alapvető kötelességeire.

Egy másik monitorozandó kérdés az, hogy hogyan zajlanak ezek a látogatások. A látogatásnak a zárkán belül kellene történnie, hogy az orvos fel tudja mérni a megvizsgált személy életkörülményeit. Nem történhetne ilyen látogatás a szálláshely részlegén kívül, pl. a gyengélkedőben, sem a zárkán kívülről az acél ajtón keresztül. Az orvosi látogatás gyakran a zárka ajtajának nyílásán keresztül zajlik le. Az ajtónyíláson keresztül nem lehet érdemi kapcsolatot felvenni, mivel így nem garantálható a látogatás magán és bizalmi jellege, és általánosságban véve sem tiszteletteljes így kommunikálni.

Egy másik probléma (amely az elkülönített személyek egészségügyi aktáinak vizsgálata és az interjúk során felmerülhet) azokat az eseteket érinti, amikor az elkülönítés úgynevezett biztonsági zárkákban

történik (zárka bútor nélkül, vagy csak egy matrac, amely gyakran a padlón van). Ezt az elkülönítési formát az egészségügyi személyzet írja elő önkárosítás vagy öngyilkossági kísérlet esetén. Ez abszolút nem megfelelő reakció, mivel speciális eljárásrendnek kellene vonatkoznia azokra a fogvatartottakra, akiknél fennáll az önkárosítás vagy az öngyilkosság veszélye. Ezekben az esetekben több támogatást kellene nyújtani, és több lehetőséget a másokkal történő interakcióra ahelyett, hogy megfosztják a beteget az emberi kapcsolatoktól.

Az egyik NMM kiemelte, hogy mennyire nehéz monitorozni azt, hogyan zajlik az egészségügyi személyzet látogatása, mert nincsenek speciális iránymutatások arra nézve, milyen formában történjen a látogatás, mennyi ideig tartson, vagy milyen kérdéseket tegyenek fel. Az orvosi látogatás mindenképpen érdemi érintkezés kellene, hogy legyen, hiszen ez az egyetlen módja annak, hogy egy másik ember egészségi állapotát felmérjük. Az orvosoknak időt kell szánniuk arra, hogy megfelelően elbeszélgessenek az elkülönített fogvatartottakkal, ne csak kinyissák az ajtót, megkérdezzék, hogy vannak, és távozzanak. Mivel néhány fogollyal tovább tarthat az interakció, mint az átlag, nem lehet minimum időtartamot megadni a látogatásokra.

Az elkülönített fogvatartottak orvosi látogatásának monitorozása:

- Volt-e látogatás a magánelzárás intézkedés végrehajtásának megkezdése előtt?
- Van-e napi orvosi látogatás?
- A látogatás a zárkában történik-e?
- Vannak-e biztonsági zárkák? Az orvosok előírják-e a biztonsági zárkában történő elzárást az önkárosítás vagy öngyilkosság megelőzése érdekében?
- Elég hosszúak voltak-e a látogatások?

4.3.8 Érdemi társas érintkezés és kapcsolat a külvilággal

Egy másik monitorozandó terület az, hogy az elkülönített embereknek van-e lehetőségük érdemi társas érintkezésre. Az érdemi társas érintkezés olyan valódi beszélgetés két ember között, amikor a két fél emlékszik, mit mondtak egymásnak. A két ember egyenrangú, és a beszélgetés valódi interakció.

Az elkülönítő részlegek nyilvántartásaiban általában szerepel, hogy ki lép be, és mennyi időre. A fogvatartottakkal és a személyzettel végzett interjúk segítenek a további feltárásban.

Előkerült a külföldi fogvatartottak problémája, akik nem beszélnek közös nyelvet a személyzettel, és akik így alig jutnak érdemi társas érintkezéshez. A büntetés-végrehajtási intézetnek megfelelő megoldást kell erre találnia, például tolmácsok, videó- vagy telefonos tolmácsolás segítségével.

Ha a fogvatartott nem akar beszélgetni a személyzettel, nem lehet kikényszeríteni az érdemi társas érintkezést, de fontos lenne utánajárni, hogy milyen ok áll a visszautasítás mögött. Az egyik NMM felvetette, hogy számos ok létezhet, mint például a társas nyomás vagy a félelem. Ha ezt meg lehet oldani a személyzet cseréjével, ezt meg kell tenni a fogvatartott egészségének megőrzése érdekében.

Ami a külvilággal történő kommunikációt illeti, fontos, hogy az NMM-ek ellenőrizzék, hogy az elkülönítés alatt a fogvatartott kapcsolatot tarthat-e ügyvédjével és családjával. A külvilággal történő kommunikációhoz való jogot nem szabadna automatikusan megvonni csak azért, mert a fogvatartottat elkülönítik. Ez csak akkor indokolt, ha a kommunikáció büntetés-végrehajtási intézet biztonságát veszélyezteti. Az ügyvéddel való kapcsolattartást semmilyen körülmények között nem szabadna korlátozni.

Az érdemi emberi érintkezés meghatározása

Az Essex Group (a Penal Reform International és a University of Essex's Human Rights Centre alkotta csoport) „nemzetközi emberi jogi szervezetektől származó dokumentumok” alapján lefektette az érdemi emberi érintkezés tulajdonságait:

„Ez a terminus annak a társas interakciónak és pszichológiai stimulációnak a mennyiségét és minőségét írja le, amely szükséges az ember számára a mentális egészséghez és a jólléthez. Ilyen interakcióhoz az emberi érintkezésnek személyesnek és közvetlennek kell lennie (fizikai korlátok nélkül), több kell legyen, mint felszínes és véletlenszerű érintkezés, és lehetővé kell tegye az empatikus interperszonális kommunikációt. A kapcsolat nem korlátozódhat azokra az interakciókra, amelyek a büntetés-végrehajtási intézetbeli rutin, a bűnügyi nyomozás vagy az egészségügyi szükséglet részei.¹³¹

Bizonyos igazságszolgáltatási rendszerek saját definíciót alakítottak ki. Például 2017. június 29-én Charles Flanagan ír igazságügyi és esélyegyenlőségi miniszter a börtön szabályokban az érdemi emberi

¹³¹ Penal Reform International and the Essex Human Rights Centre, Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela Rules, 2017. február, elérhető itt: <https://rm.coe.int/16806f6f50>, 88-89. o.

érintkezés következő meghatározását vezette be: „interakció a fogvatartott és egy másik személy között olyan közelségből, amely lehetővé teszi, hogy mindkét fél beszélgetés útján tudjon kommunikálni.”¹³²

4.3.9 A biztonsági kamerarendszer (CCTV)

A kamerarendszer gyakran a felügyelet illúzióját kelti. Az a tény, hogy zárt láncú kamerarendszert használnak, nem jelenti azt, hogy a fogvatartottat megfigyelik és törődnek vele. Időnként a kamerarendszer valójában azt jelenti, hogy a fogvatartottnak még kevesebb kontaktusa van a személyzettel, mivel nem kell őt személyesen ellenőrizni. Ezek miatt az okok miatt szükséges tovább menni annál, mint ahogy manapság a kamerarendszereket használják. Egy másik probléma, hogy gyakran a kamerával megfigyelt személynek nincs választási lehetősége a megfigyeléssel kapcsolatban. A kamerarendszer elterjedtebb magán büntetés-végrehajtási intézetekben, mivel így kisebb létszámú személyzet szükséges. A kamerarendszer azonban nem helyettesíti a személyzetet. Fontos, hogy legyen a folyosókon és a közös területeken, azonban amikor a zárkán belül használják, megsértik a fogvatartott magánszférához való jogát, és még ártalmasabbá teszik a magánéletét, mint amilyen egyébként lenne. Nagyon kevés olyan eset van, amikor a zárkán belüli kamerarendszer elfogadható. Általában akkor, amikor a fogvatartottat meg kell védeni az önkárosítással szemben. De még ebben az esetben is csak nagyon rövid ideig szabad használni a kamerarendszert, és nem szabad, hogy a megfigyelés a teljes zárkát lefedje. Hagyni kell valamennyi helyet a fogvatartottnak a magánszférára legalább a mellékhelyiségben (vagy legalábbis el kell homályosítani a mellékhelyiség területét a képen).

4.4 Utánkövetés

A magánéletéről szóló római műhelybeszélgetésen és az NMM-ekkel folytatott interjúk során felmerült utánkövetési tevékenységek különböző szempontokból szolgálják azt a célt, hogy a látogatások alkalmával beazonosított magánélettel kapcsolatos problémákat megtaláljuk és orvosoljuk.

¹³² Irish Penal Reform Trust, Minister introduces Amendment to Prison Rules: “Meaningful Human Contact”, 2017. július 7. <https://www.iprt.ie/latest-news/minister-introduces-amendment-to-prison-rules-meaningful-human-contact/>

Az első típusú utánkövetési tevékenység a látogatásról adott visszajelzés (és az ezt követő jelentés). Ezzel kapcsolatban sok NMM kiemelte, mennyire fontos visszajelzést kérni nem csak a büntetés-végrehajtási intézet igazgatójától, hanem az intézetben dolgozó más szakemberektől is. Fontos bevonní őket a jelentési mechanizmusba, mert ez segít felhívni a figyelmet arra, hogy őket is érintik annak a fogvatartottnak az alapvető jogai, akinek életét és jóllétét egy időre rájuk bízták. Amikor az NMM szabálytalanságot talál, és megemlíti azt a büntetés-végrehajtási intézet igazgatójának adott szóbeli visszajelzésben, hacsak lehet, fontos lenne visszamenni egy gyors látogatásra az érintett fogvatartotthoz, és megnézni, történt-e megtorlás.

Rendkívül fontos a nyílt kommunikáció a büntetés-végrehajtási intézet igazgatásával. A kommunikáció első lépése annak az ajánlásnak köszönhetően történik, amelyet az NMM adhat ki minden látogatás/jelentés végén. Néhány NMM az ajánlást az egyes büntetés-végrehajtási intézeteknek címezi, mások a büntetés-végrehajtási igazgatás vezetőjének. Ez utóbbi gyakorlatnak megvan az az előnye, hogy lehetségessé válnak bizonyos változtatások azokban a büntetés-végrehajtási intézetekben is, amelyeket nem látogatott meg az NMM, de amelyekben hasonló vagy ugyanolyan problémák vannak, mint amelyeket az NMM felvetett a látogatás után. Hiszen a központi igazgatás kiküldhet parancsot valamennyi büntetés-végrehajtási intézetnek egy adott problémával kapcsolatban. A római műhelybeszélgetésen világossá vált, hogy szükség van ambiciózus de reális ajánlásokra annak érdekében, hogy az NMM-ek ne tűnjenek a valóságtól elrugaskodottnak az igazgatás munkatársai előtt. Az esemény résztvevői kiemelték, hogy azokban az esetekben, amikor rendszerszintű problémát kellene megoldani (pl. a magánelzárás túlzott alkalmazása és a működőképes alternatívák szükségessége), az együttműködés a büntetés-végrehajtási igazgatással kritikus fontosságú.

A rendszerszintű problémák kezelésében hatékony lehet, ha az NMM aktív szerepet vállal a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének képzésében. Valójában számos olyan, a magánelzáráshoz fűződő gyakorlat, amely sérti az emberi jogi standardokat, nem a jogszabályok következménye, hanem inkább a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének közös kultúrájából fakad, akik gyakran megszokásból alkalmazzák ezt az eszközt, és a büntetés-végrehajtási intézet életének normális velejárójának tekintik, nem pedig a kivételnek.

Ahhoz, hogy az emberi jogok kultúrája elfogadottá váljon a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének körében - és hogy kevesebb elkülönítés legyen - szükség van arra, hogy a személyzet

(néhány tagja) emberi jogi témájú szakmai képzésben részesüljön. Jelenleg általában nem ez a helyzet. A büntetés-végrehajtási intézet személyzetének kulturális és jogi háttere rendszerint igencsak sokszínű, és ebben az emberi jogok tisztelete csekély mértékben vagy egyáltalán nincs jelen.

Az NMM-ek számára az egyik kihívás az, hogy részt vegyenek egy széleskörű és közös kultúra kialakításában, amelynek középpontjában az emberi jogok tiszteletben tartása és terjesztése áll, hiszen ide tartozik az elkülönítéshez kapcsolódó problémák minden aspektusa. Ez azt jelenti, hogy részt kell venniük az őrk, az egészségügyi személyzet, az oktatók és az felülvizsgáló bírók képzésében. Az elkülönítés külön képzési modul anyaga lehet, amelyet az NMM állíthat össze, de lehet beszélgetések témája is konferenciákon és kongresszusokon. A kultúrában történt változások elvezethetnek az elkülönítés csökkenéséhez még változatlan szabályozás mellett is.

A magánelzárással kapcsolatos változások előmozdításának további eszközei a tudatosító akciók. Ezek akkor hatásosak, ha a lehető legtöbb releváns szereplőhöz, például orvosokhoz, bírókhoz eljutnak, és ugyanakkor a tágabb közvéleményt is befolyásolják, amely szorosan összefügg a politikai döntéshozókkal. Ezért fontos külön forrásokat szánni a kommunikációra, a lehető leginkább felhasználóbaráttá tenni a tartalmakat, dolgozni az NMM-ek weboldalának elérhetőségén, és megjelenni a közösségi médiában. Hasznos lehet tájékoztatni az újságírókat is, különösen a bírósági tudósítókat.¹³³ Speciális tematikus jelentések vagy fejezetek a magánelzárásról az éves jelentésekben szintén hasznos eszközök lehetnek a figyelemfelkeltésre és a legfontosabb problémák kezelésére.

A hatékony és szisztematikus fellépéshez szükség van a széleskörű szereplői hálózat támogatására, ami magában foglalja a civil szervezeteket, akik kiállnak az emberi jogok érvényesülése mellett a büntetés-végrehajtási rendszerben. A civil szervezetek amellet, hogy információforrások lehetnek az NMM-ek számára, nagyban elősegíthetik a változásokat stratégiai perekkel a nemzeti és nemzetközi bíróságokon. Az ő tevékenységük más, mint az NMM-eké, de kiegészíti azt. Néha a lassú jogi eszközöknek, mint az EBSZ-nek nincsenek konkrét hatásai, az EJEB ítéletei azonban, amelyek stratégiai perek folyamán születnek, már változást eredményezhetnek. A hálózatba beletartozhatnak önkéntesek, egészségügyi intézetek vagy szervezetek (mint például orvosok vagy nővérek szervezetei), az ítélet letöltését felügyelő bírók egyesületei, helyi ombudsmanok és az őrszemélyzet szakszervezetei

¹³³ Olaszországban például az újságíróknak évente oktatáson kell részt venniük.

is. Ezek a szakemberek segíthetnek felfedezni olyan elkülönítéssel eseteket, amelyek kívül esnek az NMM látókörén, vagy amelyek nem érnek el elég gyorsan az NMM-hez.

Végezetül a változás eléréséhez hasznos lehet a különböző nézőpontok átvétele is. A fogvatartottak jogait meg lehet közelíteni egy adott intézet vezetésének vagy az alkalmazottak szükségleteinek nézőpontjából is. Fontos lehet figyelembe venni, hogy az elkülönítés milyen mértékű csökkentése vezethet az intézet jobb vezetéséhez, például a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének munkaminősége vagy a források ésszerű felhasználása szempontjából, és így tovább. Ez segíthet abban, hogy a büntetés-végrehajtási intézet vezetése problémaként lássa az elkülönítést, és többet gondolkodjon annak okain. Például ahol sok fegyelmi intézkedés van a külvilággal történő kommunikáció szabályainak megszegése miatt, ott a jobb kommunikációs eszközök nem csak a fogvatartottak jogait védhetik, de javíthatják a büntetés-végrehajtási intézet hangulatát, és így a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének munkahelyi körülményeit is.

